

Del VI
Bilagor

Kommittédirektiv

Gymnasieskolans utbud av studievägar

Dir.
2000:35

Beslut vid regeringssammanträde den 4 maj 2000.

Sammanfattning av uppdraget

En parlamentariskt sammansatt kommitté tillkallas med uppdrag att utreda och lämna förslag till en framtida utformning av gymnasieskolans studievägsutbud.

Kommittén skall utifrån en analys av samhällets och arbetsmarknadens förändring samt behovet av en breddad rekrytering till högskolan överväga hur gymnasiala utbildningar bör organiseras i framtiden. Kommittén skall också överväga formerna för hur alla studievägar kan göras tillgängliga för elever i hela landet och de ekonomiska konsekvenserna av detta. Kommittén skall vidare analysera effekterna av skolornas storlek vad gäller kvalitet och studievägsutbud.

Bakgrund

Gymnasieskolan skall kvalificera eleverna för personlig utveckling, ett demokratiskt samhällsliv, ett utvecklande arbetsliv och ett livslångt lärande. I propositionen *Växa med kunskaper* angavs motiven för att höja ambitionsnivån för den gymnasiala utbildningen, nämligen att höja den allmänna utbildningsnivån och förbereda alla för ett livslångt lärande, där återkommande utbildning blir allt vanligare och möjligheterna för alla att gå vidare till högre studier är reella (prop. 1990/91:85, bet. 1990/91:UbU16, rskr. 19990/91:356).

Gymnasireformen har inneburit en ambitionshöjning framför allt för yrkesutbildningen. Alla nationella och specialutformade

program är treåriga och har en gemensam kärna av allmänna ämnen. Reformen har på så sätt gett möjlighet till en breddad och utökad rekrytering till den högre utbildningen. Antalet platser på de olika programmen och deras grenar/ inriktningar skall enligt 5 kap. 5 § skollagen (1985:1100) anpassas med hänsyn till elevernas önskemål. Utgångspunkten har varit en strävan att stärka elevernas möjligheter att välja program och kurser för att därigenom utveckla deras intresse och ansvar för sin utbildning. Skolverket konstaterar i *Skolan och den föränderliga ekonomin* (rapport nr 179, 2000), att elevernas sökandemönster är nära kopplade till samhällsekonomis omvandling.

Det nationella uppdraget för en kommun när det gäller gymnasieskolan handlar om elevens rätt till en likvärdig utbildning av hög kvalitet. I det decentraliserade och målstyrda skolsystemet skall den nationella skolpolitiken genomföras på lokal nivå. Skolhuvudmännen måste därför tillgodose elevernas behov och deras rätt enligt skollagen att få en likvärdig utbildning.

En ny struktur med brett innehåll

Precis som i Sverige pågår i många länder inom EU och OECD en utveckling inom yrkesutbildningsområdet som innebär att andelen allmänna ämnen ökar i yrkesutbildningarna. Flera arbetsuppgifter i arbetslivet kräver en fördjupning av yrkeskompetensen utöver vad som kan ges i en gymnasieutbildning. Arbetslivets förändring leder till att gymnasieskolans uppdrag förändras. Dessa förändringar gör att frågan om programutbudet nu behöver aktualiseras. Det gäller både vilka program som skall finnas och hur varje programs utbud av studievägar skall se ut. De nationella programmen måste ge stor öppenhet inför elevernas framtida studie- och yrkesval samt utgöra en plattform för livslångt lärande. I detta sammanhang bör även möjligheten att studera och arbeta utomlands beaktas. Det finns också skäl att överväga om det i dag finns alltför många valmöjligheter redan vid ingången till gymnasieskolan.

En översyn av gymnasieskolans struktur och studievägsutbud bör ta sin utgångspunkt i de förändringar av morgondagens samhälle och arbetsmarknad som forskning och arbetsmarknadens branscher pekat på. Detta gäller såväl krav på medborgar- som yrkeskompetens. Översynen bör belysa vilka funktioner och arbetsuppgifter i arbetslivet som kan tillgodoses inom ramen för en

yrkesförberedande utbildning i gymnasieskolan. Samtidigt är det viktigt att fördelningen av ansvaret mellan skolväsendet och arbetslivet blir så tydlig som möjligt. Gymnasieskolans uppgift när det gäller yrkesförberedande utbildning är att ge en god grund såväl för fortsatta studier som för verksamhet inom ett bredare yrkesområde. Färdigutbildning och specialisering sker normalt sett i arbetslivet.

En utgångspunkt för övervägandena om en framtida gymnasiestruktur bör vara en analys och bedömning av framtidens arbetsmarknad, liksom av vilka sektorer som bedöms komma att svara för tillväxt och sysselsättning samt vilka krav detta ställer på gymnasieskolans utbildningar och deras innehåll. En annan utgångspunkt kan vara en analys och bedömning av vilka kunskaper som ger grundläggande kompetens inom relativt breda arbetsmarknadssektorer snarare än traditionella yrken. Den gemensamma kärnan av baskunskaper, som i dag främst består av kärnämnen, kommer troligen att behöva vidgas. Den måste dels ge ökade ämneskunskaper i gemensamma ämnen, dels ge generella kunskaper som – även om de inhämtas i olika undervisningssammanhang – är gemensamma för alla utbildningar. Arbetsmarknadens mer specifika behov kan tillgodoses genom t.ex. lärlingsutbildning, färdigutbildning på arbetsplatsen eller annan eftergymnasial yrkesutbildning. Försöksverksamheten med kvalificerad yrkesutbildning (KY) kan ses som ett exempel på en sådan utveckling. Utbildningarna bör konstrueras så att de var och en kan fungera som en plattform för så stora delar som möjligt av arbetsmarknaden och för elevens fortsatta personliga utveckling.

Utbudet av studievägar bör erbjuda tydliga och attraktiva ingångar, som kan ge eleverna motivation och lust att fullfölja en gymnasieutbildning. Det måste också finnas möjlighet för eleverna att specialisera sig genom att välja intressanta och användbara inriktningar. Inom ramen för en sådan specialisering är det dock nödvändigt att eleverna får kunskaper som är generaliserbara och kan tillämpas i andra och nya sammanhang. Alla utbildningar i gymnasieskolan har till uppgift att ge eleverna kunskap och bildning för att som medborgare i ett demokratiskt samhällsliv kunna hävda sina intressen samt vilja och förmåga till fortsatt lärande. Därvid måste behovet av en ökad andel högskoleutbildade beaktas. Regeringens mål är att 50 procent av en årskull skall börja i högskolan före 25 års ålder. Tillgången till kompetens inom naturvetenskap, teknik och informationsteknik är central för tillväxt och

utveckling. Rekryteringen till utbildning med naturvetenskaplig och teknisk inriktning har en nationellt strategisk betydelse. Det är därför synnerligen viktigt att gymnasieskolan erbjuder utbildning i former som kan attrahera ungdomar samt utveckla och stärka deras intresse för naturvetenskapligt och tekniskt inriktade studier.

En arbetsgrupp inom Utbildningsdepartementet ser över förutsättningarna för en ändrad ämnessammansättning för bl.a. vissa kärnämnen. Arbetet skall redovisas i form av en departementspromemoria senast i november 2000. Denna kommer att överlämnas till kommittén för vidare behandling. Gymnasieskolan behöver ses över för att bättre kunna förbereda eleverna för och stimulera dem till olika slag av högskoleutbildningar. Dagens utbildningar, inom framför allt de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen, bygger på en lång tradition och har till sin karaktär inte ändrats särskilt mycket över tiden. De är oftast styrda av ett traditionellt akademiskt perspektiv. Andra program kännetecknas av ett traditionellt branshperspektiv. Det finns därför anledning att överväga efter vilka principer morgondagens utbildningar bör organiseras.

Dagens gymnasieprogram är, liksom tidigare linjer och specialkurser, socialt och könsmässigt snedrekryterande. Den framtida programstrukturen bör utformas för att motverka detta.

Gymnasieskolornas utbud och kvalitet

Enligt 5 kap. 3 § skollagen (1985:1100) skall utbildningen i gymnasieskolan utgöras dels av utbildning på nationella program, dels av utbildning på specialutformade program och dels av individuella program. Enligt 5 kap. 5 § är varje kommun skyldig att erbjuda ett allsidigt urval av nationella program. Erbjudandet skall avse utbildning som anordnas inom kommunen eller i annan kommun eller ett landsting enligt samverkansavtal.

Varje kommun har frihet att inrätta en gymnasieskola och att bestämma vilka program och grenar/inriktningar skolan skall omfatta. Enligt Skolverkets rapport nr 173 1999 *Beskrivande data om barnomsorg och skola 1999* anordnade 278 kommuner gymnasieutbildning 1998. Utbudet av nationella program varierar. 175 kommuner har sex eller fler program, medan 42 kommuner endast anordnar individuella program.

Det kan finnas skäl att överväga om det inte bör krävas en viss bredd i en gymnasieskolas utbildning för att skolan skall kunna erbjuda en god kvalitet, t.ex. i form av s.k. programinriktade sökbara studievägar (PRIV). Läsåret 1998/99 hade den till elevantalet största gymnasieskolan närmare 2 400 elever, medan tio procent av skolorna hade färre än 22 elever. Läroplanen (Lpf 94) förutsätter att en skola skall erbjuda en allsidig och utvecklande miljö.

Under 1990-talet har gymnasieskolor inrättats i många kommuner. Skälet kan dels vara en vilja att hålla kvar de unga i kommunen, dels att det i vissa fall anses vara ekonomiskt mer förmånligt att starta utbildning i egen regi än att köpa den av andra kommuner. Kostnaderna för en utbildningsplats kan, enligt Skolverket, variera starkt, trots att utbildningarna i stort sett motsvarar varandra. Utvecklingen att allt fler kommuner inrättar en gymnasieskola har både positiva och negativa effekter. En positiv effekt är att eleverna kan studera nära hemorten och därigenom få en gymnasieutbildning, som många elever kanske tidigare avstod från. En liten skola kan också erbjuda en trygg och familjär miljö. En negativ effekt är att ett begränsat urval av valbara kurser inom ramen för karaktärsämnen och individuellt val inte kan tillgodose elevernas olika intressen och önskemål.

Regeringen har nyligen beslutat om en försöksverksamhet inom gymnasieskolan med distansundervisning med stöd av modern informations- och kommunikationsteknik. Detta öppnar möjligheter för eleverna att kombinera studier i hemkommunens gymnasieskola med vissa kurser på en gymnasieskola i en annan kommun.

Tidigare hade eleverna större möjlighet att söka sig till en gymnasiekommun med ett bredare utbud av program och inriktningar och med upparbetade och väl fungerande kontakter med arbetslivet. Med flera små gymnasieskolor blir resultatet en spridning av elevunderlaget med små undervisningsgrupper och små resurser, vilket kan påverka kvaliteten i utbildningen, t.ex. på grund av för få lärare med pedagogisk utbildning. Det finns även risk att de totala samhällskostnaderna ökar. Mycket stora gymnasieskolor kan å andra sidan innebära kvalitativa brister av andra slag.

Lärande i arbetet

Ett annat problem är när yrkesutbildningar anordnas och förutsättningarna är starkt begränsade för ett samarbete med det lokala näringslivet kring den arbetsplatsförlagda utbildningen (APU).

APU är en viktig del i gymnasieskolans yrkesutbildningar. Genom denna tillförs utbildningen viktiga kvaliteter, som gör att utbildningsmålen bättre kan uppnås. Skolverkets uppföljning visar att nästan samtliga elever som har haft en APU är klart positiva och nöjda och ser den som ett viktigt komplement till den skolförlagda utbildningen.

Enligt nuvarande bestämmelser skall minst 15 veckor av undervisningstiden på program med yrkesämnen utgöras av APU. Medie- och elprogrammen har stora svårigheter att genomföra APU. Skolverket har på regeringens uppdrag tillsammans med berörda parter på arbetsmarknaden redovisat en bedömning av hur stor andel APU som bör finnas på varje program.

Utbildningsdepartementets arbetsgrupp för skola-arbetsliv har diskuterat förutsättningarna för lärlingsutbildning inom den gymnasiala yrkesutbildningen. Denna diskussion kommer att redovisas senast till hösten 2000 i en departementspromemoria, som kommer att överlämnas till kommittén för kännedom. Det finns skäl att överväga i vilka former lärande i arbetet skall erbjudas i den framtida gymnasieskolan.

Lokala grenar och specialutformade program

Kommunerna har möjlighet att anordna lokala grenar/inriktningar knutna till nationella gymnasieprogram för att tillgodose ett lokalt eller regionalt utbildningsbehov. Lokala grenar har blivit allt vanligare och anordnades hösten 1998 vid 169 skolor i 123 kommuner. Jämfört med hösten 1995 har antalet elever på lokala grenar mer än fördubblats till drygt 12 000 elever.

Specialutformade program är avsedda att ge en utbildning som inte tillgodoses genom de nationella programmen, men som är likvärdig med dessa genom att de nationella kärnämnescurserna ingår. Specialutformade program anordnades hösten 1998 vid 207 skolor i 125 kommuner. De senaste två åren har 23 kommuner och 62 skolor startat specialutformade program. Andelen nybörjare på specialutformade program har ökat med 47 procent till ca 6 500 elever. Inför läsåret 1999/2000 hade 9 200 elever sökt ett specialutformat program.

Ett problem är dock att de lokala kurser som ibland ingår kan ha varierande kvalitet. Ett ökande antal specialutformade program, lokala grenar/inriktningar och kurser bidrar till att göra gymnasie-

skolan alltmer heterogen och svår att överblicka. Det kan också medföra att vissa utbildningar blir alltför smala och specialiserade för att kunna fungera som en plattform för ett livslångt lärande och en fortsatt utveckling inom yrkesområdet.

Riksrekrytering

Regeringen kan förklara att vissa utbildningar, lokala grenar/inriktningar på ett nationellt program eller specialutformade program, skall vara riksrekryterande. En förklaring om riksrekrytering innebär att om en elev blir intagen, skall ersättning för kostnaderna för elevens utbildning utgå från hemkommunen.

Regeringen har hittills medgett riksrekrytering för 79 lokala grenar/inriktningar, som i allt väsentligt avser yrkesutbildning. Ett skäl till det stora intresset hos kommunerna att få sina utbildningar godkända för riksrekrytering är möjligheten att rekrytera elever från andra kommuner och därmed få ett ökat underlag till den egna gymnasieskolan. En ökande andel riksrekryterande utbildningar kan dock motverka samverkan mellan kommuner kring ett brett utbildningsutbud, vilket kan ha samhällsekonomiska konsekvenser.

Skolverket har ett regeringsuppdrag att, mot bakgrund av de förändringar i gymnasieskolans programutbud som sker fr.o.m. läsåret 2000/2001, se över systemet med riksrekrytering. Redovisningen, som skall lämnas senast den 1 oktober 2000, kommer att överlämnas till kommittén.

I dag gäller olika villkor för fristående och offentliga gymnasieskolor. En elev som vill välja gymnasieskola i en kommun som hemkommunen inte har samverkansavtal med har genom skolagens (1985:1100) bestämmelser om interkommunal ersättning begränsade möjligheter att få sitt önskemål tillgodosett inom det offentliga skolväsendet, men om eleven tas in till utbildning vid en fristående gymnasieskola är hemkommunen alltid skyldig att lämna bidrag.

Kommittén för uppföljning av resursfördelning till fristående grundskolor (U 1997:10) har fått tilläggsdirektiv (dir. 1999:76) att utreda ekonomiska och andra konsekvenser av det snabbt växande antalet fristående gymnasieskolor samt att belysa förutsättningarna för konkurrens på lika villkor för fristående och offentliga gymnasieskolor. Kommittén skall bl.a. överväga om det är möjligt att tillämpa samma grunder för riksrekrytering oavsett huvudman.

Uppdraget

Kommittén skall som utgångspunkt för sitt arbete ha de förändringar som ägt rum inom samhälls- och arbetslivet under 1990-talet, behovet av en breddad rekrytering till högskolan och de framtida kompetensbehov som kan förutses inom såväl etablerade branscher som nya tillväxtbranscher.

Kommittén skall i sitt arbete utgå från att gymnasieskolan skall omfatta en sammanhållen utbildning om minst tre år.

Gymnasieskolans studievägsutbud

Kommittén skall utreda och föreslå vilken studievägsstruktur den framtida gymnasieskolan bör ha. En utgångspunkt skall vara att den framtida gymnasieskolan bör omfatta färre program än i dag men med ett bredare innehåll. Alla program skall tillgodose såväl individens bildningsbehov som aktiv samhällsmedborgare som arbetsmarknadens behov och behovet av förberedelse för vidare studier. Antalet utgångar från gymnasieskolan bör noga övervägas efter samråd med arbetsmarknadens parter, branschorganisationer, företrädare för högskolan och för andra eftergymnasiala utbildningar. Utbudet av utgångar bör även kännetecknas av en bredd och en allsidighet som kan tillgodose skilda elevintressen. Det bör vara uppbyggt så att det motverkar återvändsgränder och att elevernas kompetens inte blir för snäv. Kommittén skall beakta hur utformningen av gymnasieskolans olika program och kärnämnen kan bidra till att öka andelen studerande inom NT-området. Kommittén skall därför särskilt pröva möjligheterna att erbjuda gymnasieutbildning i form av nya och otraditionella kombinationer av naturvetenskap, teknik och humaniora.

Kommittén skall även överväga behovet av specialutformade och andra program. Kommittén skall också utreda och redovisa hur de interkommunala ersättningarna påverkar förutsättningarna för samverkan mellan kommuner kring gymnasieutbildningar.

Gymnasieskolornas storlek

Kommittén skall utreda vilka effekter gymnasieskolornas storlek har dels vad gäller elevernas val och utbildningens kvalitet, dels vilka effekter det ökade utbudet av lokala utbildningsinriktningar har.

Arbetsplatsförlagd utbildning

Kommittén skall även överväga om en skola som inte kan erbjuda APU i tillräcklig omfattning för ett visst program skall ha rätt att anordna utbildning på detta program.

Behovet av riksrekryterande utbildningar

Kommittén skall utreda det långsiktiga behovet av systemet med riksrekryterande utbildningar, om det finns behov av andra riksrekryterande utbildningar än program med yrkesämnen och hur det annars skall garanteras att yrkesutbildningar inom smala yrkesområden kommer till stånd. Vidare skall kommittén utreda och lämna förslag om hur den interkommunala ersättningen skall beräknas för riksrekryterande utbildningar samt i övrigt överväga hur strukturen i förslagen kan ge incitament till samverkan mellan kommuner.

Arbetsmetod och redovisning av uppdraget

Kommittén skall i sitt arbete samråda med berörda myndigheter och organisationer samt pågående utredningar som har relevans för utredningsuppdraget. För utredningen gäller kommittéförordningen (1998:1474).

Kommittén skall lägga fram förslag till de författningsändringar som föranleds av dess ställningstaganden.

Kommittén skall redovisa uppdraget senast den 1 oktober 2001.

(Utbildningsdepartementet)

Kommittédirektiv

Tilläggsdirektiv till Gymnasiekommittén 2000
(U 2000:06)

Dir.
2001:8

Beslut vid regeringssammanträde den 1 februari 2001.

Sammanfattning av uppdraget

Gymnasiekommittén 2000 (U 2000:06) får genom detta tilläggsdirektiv ytterligare uppgifter.

Kommittén skall föreslå hur samverkan mellan skola och arbetsliv kan utvecklas samt hur ett ökat inslag av lärande i arbetslivet i gymnasieskolan bör utformas.

Kommittén skall överväga vad som kan göras i programmens uppbyggnad för att minska snedrekryteringen och avhoppsfrekvensen bland elever med utländsk bakgrund i gymnasieskolan.

Kommittén skall utreda och lägga förslag till hur en förändrad utformning av vissa kärnämneskurser i gymnasieskolan bör se ut.

Kommittén skall lämna förslag till ett ämnesbetygssystem i gymnasieskolan och gymnasial vuxenutbildning.

Kommittén skall även, med utgångspunkt i kommitténs övriga överväganden och förslag, pröva förutsättningarna för att en gymnasieexamen skall kunna införas i gymnasieskolan.

Slutligen ändras också tidpunkten för kommitténs slutliga redovisning till den 30 april 2002.

Bakgrund

Med stöd av regeringens bemyndigande den 4 maj 2000 har en kommitté tillkallats med uppdrag att utreda och lämna förslag till en framtida utformning av gymnasieskolans studievägsutbud (dir. 2000:35). Kommittén skall utifrån en analys av samhällets och arbetsmarknadens förändring samt behovet av en breddad rekry-

tering till högskolan överväga hur gymnasiala utbildningar bör organiseras i framtiden. Kommittén skall också överväga formerna för hur alla studievägar kan göras tillgängliga för elever i hela landet och de ekonomiska konsekvenserna av detta. Kommittén skall vidare analysera effekterna av skolornas storlek vad gäller kvalitet och studievägsutbud. Kommittén har antagit namnet Gymnasiekommittén 2000.

Samverkan mellan skola och arbetsliv

I kommitténs direktiv angavs att en arbetsgrupp inom Utbildningsdepartementet diskuterat förutsättningarna för samverkan mellan skola och arbetsliv samt lärande i arbetslivet inom den gymnasiala yrkesutbildningen. Vidare angavs att det fanns skäl att överväga i vilka former lärande i arbetslivet skall erbjudas i den framtida gymnasieskolan. Arbetsgruppen redovisade hösten 2000 sitt arbete i promemorian *Samverkan mellan skola och arbetsliv – Om möjligheterna med lärande i arbetslivet* (Ds 2000:62).

Etnisk mångfald

I den ovan nämnda rapporten *Samverkan mellan skola och arbetsliv* uppmärksammas att många ungdomar med utländsk bakgrund klarar sig bra i gymnasieskolan. Andelen elever med utländsk bakgrund varierar dock starkt mellan olika program. Elever med utländsk bakgrund är också överrepresenterade bland elever som gjort studieuppehåll eller avbrutit sina studier i gymnasieskolan. Det är angeläget att den framtida gymnasieskolans studievägar utformas så att de attraherar såväl pojkar och flickor som ungdomar ur skilda sociala miljöer och med olika etnisk bakgrund. Studievägarna bör även vara så flexibelt utformade att elever med utländsk bakgrund i ökad utsträckning kan fullfölja studierna.

Kärnämnen

En arbetsgrupp inom Utbildningsdepartementet har utrett förutsättningarna för en ändrad utformning av vissa kärnämneskurser i gymnasieskolan. I kommitténs direktiv angavs att en promemoria skulle överlämnas för vidare behandling till Gymnasiekommittén

2000. Arbetsgruppen har i januari 2001 redovisat sitt uppdrag i promemorian, *En utveckling av gymnasieskolans kärnämnen* (dnr U2001/292/G).

Ämnesbetyg

Riksdagens beslut med anledning av propositionen *En ny läroplan och ett nytt betygssystem för gymnasieskolan, komvux, gymnasiesärskolan och särsvux* (prop. 1992/93:250) innebar bl.a. att gymnasieskolan och gymnasial vuxenutbildning fick mål- och kunskapsrelaterade betyg. Det medför att betyg skall sättas på varje avslutad kurs och att någon avslutande helhetsbedömning av kunskaperna i ämnet inte görs. Att samtliga kursbetyg förs in i slutbetyget har medfört att många elever prövar för högre betyg efter det att studierna i gymnasieskolan avslutats.

Regeringen gav den 17 juni 1999 Skolverkets kvalitetsgranskningsnämnd i uppdrag att genomföra nationella kvalitetsgranskningar i skolan, bl.a. i fråga om en likvärdig och rättvis betygsättning. Resultatet av granskningarna redovisades den 5 september 2000 (rapport nr 190).

Av rapporten framgår bl.a. att en majoritet av eleverna och de verksamma inom gymnasieskolan är positivt inställda till betygssystemet. Eleverna anser dock att det är svårt att förstå innebörden av mål och betygskriterier. Vidare framgår att betygsstressen har ökat inom samtliga skolformer. Bedömningsunderlaget utgörs i stor utsträckning av prov. Ju skarpare avgränsning mellan olika kurser och ämnen desto fler tenderar de formaliserade proven att vara.

En arbetsgrupp inom Utbildningsdepartementet har i en promemoria, *Ämnesbetyg i en kursutformad gymnasieskola*, som överlämnats till skolministern den 12 januari 2001 (dnr U2001/148/G), presenterat förslag till hur ett ämnesbetygssystem kan införas i gymnasieskolan och gymnasial vuxenutbildning. Förslaget innebär att ämnesbetyg bör sättas efter varje avslutad kurs, dvs. ett tidigare ämnesbetyg ersätts av ett senare. Det sist satta betyget i ämnet införs i slutbetyget. Vidare föreslås att ämnesplaner och bedömningskriterier på ämnesnivå införs för varje ämne samt att skriftliga omdömen införs som komplement till den information om elevernas kunskapsutveckling som betygen ger.

Gymnasieexamen

Regeringen förde första gången fram idén om en examen på gymnasienivå i skrivelsen *Utvecklingsplan för förskola, skola och vuxenutbildning – kvalitet och likvärdighet* (skr. 1996/97:112). Regeringen bedömde att det fanns behov av en höjd kvalitet i elevernas kunnande som förberedelse för ett yrkesliv. Det fanns, enligt regeringen, goda skäl att pröva om en yrkesexamen kunde införas på flera nationella program och för flera yrkesinriktningar. För en sådan borde det ställas vissa minimikrav. Ett krav kunde vara en minsta andel godkända betyg. Det borde vidare övervägas om yrkesexamen skulle ha samma krav på godkända betyg som kraven i grundläggande behörighet för högskolestudier.

I propositionen *Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet* (1997/98:169) föreslog regeringen att en gymnasieexamen skulle införas för alla elever som påbörjar sin utbildning på ett nationellt eller specialutformat program i gymnasieskolan läsåret 2000/2001. Som krav för examensbevis föreslogs dels fullständig studiegång, dels grundläggande behörighet för högskolestudier, dels minst betyget Godkänd i ämnena svenska/ svenska som andraspråk, engelska och matematik samt i de viktigaste karaktärsämnena på det studerade programmet. Därutöver föreslogs ett godkänt examensarbete, som skulle omfatta 100 gymnasiepoäng. För examensarbetet skulle det finnas nationella mål. Även i komvux skulle gymnasieexamen erbjudas med i stort sett samma krav för examensbevis som i gymnasieskolan. Gymnasieexamen borde utgöra en särskild merit vid urval till högskolan och även kunna tillgodoräknas som en merit i arbetslivet.

Riksdagen ställde sig i princip bakom tanken på en gymnasieexamen men begärde att regeringen ytterligare skulle utreda frågan om hur en gymnasieexamen skall utformas och återkomma till riksdagen med ett utvecklat förslag (bet. 1998/99:UbU3, rskr. 1998/99:160). Riksdagen beslöt vidare att ett självständigt elevarbete skulle införas. Beslutet innebar att varje elev i gymnasieskolan skall göra ett projektarbete om 100 gymnasiepoäng. En gymnasieexamen var tänkt att ingå i det paket av förändringar i gymnasieskolan som regeringen föreslog i proposition 1997/98:169 och som gäller för elever som börjar gymnasieskolan hösten 2000. Under den tid som förflutit sedan riksdagens beslut har förutsättningarna förändrats. I proposition *Vissa skolfrågor* (prop. 1999/2000:68) anförde regeringen att den avsåg att återkomma till

riksdagen med förslag om en gymnasieexamen samtidigt med den aviserade propositionen om rekrytering till högskolan. Tidsplanen för denna proposition har förskjutits. Regeringen gör nu, främst med anledning av vad som anförts om en översyn av gymnasieskolans betygssystem, bedömningen att det finns skäl att överlåta till Gymnasiekommittén 2000 att ge ett samlat förslag om gymnasieskolans utbud av studievägar, en eventuell gymnasieexamen och ett ämnesbetygssystem.

Ett utökat uppdrag

Mot den tecknade bakgrunden behöver kommitténs uppdrag utvidgas. Kommittén skall utöver de uppgifter som anges i direktiven (dir. 2000:35) även utreda följande.

Kommittén skall, med utgångspunkt i promemorian *Samverkan mellan skola och arbetsliv – Om möjligheterna med lärande i arbetslivet*, föreslå hur samverkan mellan skola och arbetsliv kan utvecklas samt hur ett ökat inslag av lärande i arbetslivet i gymnasieskolan bör utformas.

Kommittén skall överväga vad som kan göras i programmets uppbyggnad för att minska snedrekryteringen och avhoppsfrekvensen bland elever med utländsk bakgrund i gymnasieskolan.

Kommittén skall, med utgångspunkt i promemorian *En utveckling av gymnasieskolans kärnämnen*, utreda och lägga förslag till hur en förändrad utformning av vissa kärnämneskurser i gymnasieskolan bör se ut.

Kommittén skall med utgångspunkt i dels direktiven för sitt uppdrag om den framtida gymnasieskolans studievägar, dels förslagen i arbetsgruppens tidigare nämnda promemoria utreda och föreslå om och hur ett ämnesbetygssystem kan införas i gymnasieskolan och gymnasial vuxenutbildning. Kommittén skall därvid utforma ett förslag som, med bibehållande av nuvarande antal betygssteg, minskar betygsstressen i den gymnasiala utbildningen och skapar förutsättningar för en bättre helhetssyn på elevernas kunskapsutveckling.

Kommittén skall även föreslå hur eleverna under tiden i gymnasieskolan kan få information om sin kunskapsutveckling, t.ex. i form av utvecklingssamtal och skriftliga omdömen.

För att stödja lärares bedömning av elevernas kunskaper föreslås i arbetsgruppens promemoria att bedömningskriterier införs på

ämnesnivå. Kommittén skall pröva om detta förslag är förenligt med de förslag som kommittén lämnar i övrigt.

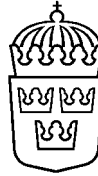
Kommittén skall vidare, med utgångspunkt i kommitténs övriga överväganden och förslag, pröva förutsättningarna för att införa en gymnasieexamen i gymnasieskolan. Kommittén skall därvid analysera vilka effekter en gymnasieexamen kan ha på undervisningen i gymnasieskolan och vilka fördelar en gymnasieexamen kan ha, t.ex. för att underlätta övergången från gymnasieskolan till arbetslivet och för att underlätta en ökad rörlighet inom den europeiska unionen.

Om kommittén finner det rimligt att införa en gymnasieexamen skall kommittén bl.a. redovisa vilka krav som bör ställas på en sådan examen, t.ex. i fråga om krav på betyg i ämnen och projektarbetet samt formerna för hur en gymnasieexamen skall dokumenteras.

Arbetet skall redovisas i sin helhet senast den 30 april 2002.

Utbildningsdepartementet

Kommittédirektiv

Tilläggsdirektiv till Gymnasiekommittén 2000
(U 2000:06)

Dir.
2002:8

Beslut vid regeringssammanträde den 31 januari 2002.

Sammanfattning av uppdraget

Gymnasiekommittén 2000 (U 2000:06) får genom dessa tilläggsdirektiv ytterligare uppgifter.

Kommittén skall utreda behovet av utökad möjlighet för kommuner att samverka om delar av utbildningar i gymnasieskolan.

Kommittén skall föreslå de författningsändringar som behövs med anledning av kommitténs förslag. I detta arbete skall samverkan ske med 1999 års skollagskommitté (U 1999:01).

Kommittén skall redovisa en strategi för ett genomförande av sina förslag.

Slutligen ändras också tidpunkten för kommitténs slutliga redovisning till den 16 december 2002.

Bakgrund

Gymnasiekommittén 2000

Gymnasiekommittén 2000 tillkallades enligt regeringsbeslut den 4 maj 2000 med uppdrag att bl.a. utreda och lämna förslag till en framtida utformning av gymnasieskolans studievägsutbud (dir. 2000:35).

Kommittén fick genom regeringsbeslut den 1 februari 2001 i tilläggsdirektiv (dir. 2001:8) att föreslå bl.a. hur samverkan mellan skola och arbetsliv kan utvecklas samt hur ett ökat inslag av lärande i arbetslivet i gymnasieskolan bör utformas.

Kommittén skall redovisa sitt uppdrag senast den 30 april 2002.

1999 års skollagskommitté

1999 års skollagskommitté tillkallades enligt regeringsbeslut den 25 februari 1999 med uppgift att göra en översyn av skollagstiftningen. Kommittén skall bl.a. föreslå hur skollagen (1985:1100) kan moderniseras genom att förenklas och förtydligas samt bättre anpassas till ett målstyrt skolväsende och till den ansvarsfördelning som råder mellan stat och kommun (dir. 1999:15).

Kommittén har fått förlängning till den 31 december 2001 med att redovisa sitt uppdrag.

Samordning av de två kommittéerna

1999 års skollagskommitté och Gymnasiekommittén 2000 arbetar båda med frågor som rör gymnasieskolan, men de har utifrån sina direktiv olika utgångspunkter.

1999 års skollagskommitté arbetar i första hand med skolformsövergripande frågor, t.ex. hur en ökad rättssäkerhet för elever kan åstadkommas, analys och definition av termer som används i skollagen och förenkling och förtydligande av lagstiftningen. 1999 års skollagskommittés förslag till ny skollag kommer att innehålla förslag som rör samtliga verksamhets- och skolformer.

Uppdraget för Gymnasiekommittén 2000 omfattar enbart gymnasieskolan. De förslag som Gymnasiekommittén 2000 lägger fram kommer sannolikt att kräva omfattande ändringar av nuvarande bestämmelser om gymnasieskolan i skollagen. Det gäller såväl gymnasieskolans inre struktur som terminologi och begrepp kopplade till denna, men kan enligt direktiven även beröra mottagande och intagning av sökande m.m.

För att få kommittéernas två kommande betänkanden att harmoniera med varandra finns det skäl att samordna kommittéernas arbete. Kommittén skall därför samverka med 1999 års skollagskommitté så att de förslag till författningsändringar som kommittén lämnar stämmer överens med strukturen på det förslag till ny skollag som 1999 års skollagskommitté lämnar.

Samverkan mellan kommuner

I propositionen *Växa med kunskaper* (prop.1990/91:85) beskriver regeringen hur samverkan mellan små och medelstora kommuner kan ge den bredd och kvalitet i utbudet av utbildningsvägar som kommunerna är skyldiga att erbjuda sina elever. I regeringens utvecklingsplan *Samverkan, ansvar och utveckling* (Skr. 1998/99:121) lyfter regeringen åter fram behovet av samverkan mellan kommuner. Samverkansavtal ses som en väg att nå ett bredare utbud än vad en kommun kan erbjuda på egen hand. Nuvarande bestämmelser om samverkansavtal mellan kommuner reglerar elevens rätt att genomgå en hel gymnasieutbildning i annan kommun.

I den framtida gymnasieskolan uppbyggd med ny struktur, kan det finnas behov av att elever får delar av sin gymnasieutbildning förlagd till annan kommun.

Strategi för genomförandet

Skolverket redovisar i rapporten *Reformeringen av gymnasieskolan* nr 187 de svårigheter som uppmärksammats med att genomföra den av riksdagen år 1991 beslutade reformens intentioner i skolans vardag.

Gymnasiereformen syftade, då som nu, till att höja kvaliteten i undervisningen. Syftet var också att tydliggöra det lokala ansvaret och konstruera gymnasieskolan så att den skulle kunna omformas och förändras i den takt det var nödvändigt med hänsyn till omvärldsförändringar. Rapporten visar att skolorna lagt ner mycket tid och kraft på genomförandet av reformen, men att de organisatoriska inslagen kom att stå i centrum för arbetet. Att strukturera innehållet i kurser och inordna dessa i en studiegång var tidskrävande. Detsamma gällde arrangerandet av det individuella valet och lokala tillägget. Intentionerna med reformen kom i skymundan och de organisatoriska förändringarna blev ett mål i sig. Syftet med decentraliseringen blev inte tydliggjort och i stället för att utveckla arbetssätt och metoder översattes invanda mönster till de nya kurserna. Fokusering på kursen gjorde att reformen kom att definieras utifrån verksamhetens minsta del och helhetsbilden gick, enligt Skolverkets rapport, till stora delar förlorad liksom syftet med reformen.

Skolverkets kvalitetsgranskningsnämnds rapport, *Nationella kvalitetsgranskningar 2000*, ger en liknande bild av det nya betygssystemets tillämpning. Inspektörernas granskning visar att det finns betydande brister vad gäller rättvis och likvärdig bedömning. Nämnden pekar på orsaker som att såväl stat som kommun kraftigt tycks ha underskattat komplexiteten i det mål- och kunskapsrelaterade betygssystemet och den tid och kraft som var nödvändig för att genomföra det. Det tycks ha saknats reella förutsättningar för lärarna att sätta sig in i och förstå systemet från grunden. För att förbättra situationen har regeringen gett Skolverket i uppdrag att planera för en kompetensutveckling om bedömning och betygssättning av lärare i grundskolan, gymnasieskolan och den gymnasiala vuxenutbildningen.

Båda rapporterna pekar på behovet av en genomtänkt plan och strategi för introduktion och genomförande av nationella reformer av detta slag. Inte minst måste syftet med reformen lyftas fram och tydliggöras för att genomförandet lokalt ska få önskad effekt.

Ett utökat uppdrag

Mot den tecknade bakgrunden behöver Gymnasiekommitténs uppdrag utvidgas. Utöver de uppgifter som anges i tidigare direktiv (dir. 2000:35 och dir. 2001:8), skall kommittén även utreda följande.

Kommittén skall utreda behovet av utökad möjlighet för kommuner att samverka om delar av utbildningar i gymnasieskolan.

Kommittén skall utreda vilka författningar som påverkas av kommitténs förslag om den framtida gymnasieskolan. Kommittén skall vidare lämna förslag till författningsändringar som är nödvändiga med anledning av kommitténs övriga förslag. I detta arbete skall samverkan ske med 1999 års skollagskommitté (U 1999:01).

Kommittén skall redovisa en strategi för genomförandet av sina förslag. Strategin skall bygga på de erfarenheter som gjorts av 1990-talets tidigare reformgenomföranden inom gymnasieskolan.

Arbetet skall redovisas i sin helhet senast den 16 december 2002.

(Utbildningsdepartementet)

Förändringar av den svenska gymnasiala utbildningens struktur – en historik

1 Från medeltiden till början av 1800-talet dominerades den gymnasiala utbildningen av kyrkans behov¹

De första skolorna i Sverige kom till under medeltiden. Domkapitlens skolor hade i uppgift att utbilda präster och omfattade hela skolgången från nybörjarstadiet till vuxennivå. Den första skolordningen, från år 1571, var en del av kyrkoordningen. Skolan omfattade tre eller fyra klasser – om två år vardera – med undervisning i latin, kristendomskunskap och kyrkosång. 1611 utökades antalet årskurser och grekiska tillkom som ämne. Sekreterare i den grupp av präster som utarbetade denna skolordning var biskop Rudbeckius, grundare av gymnasiet i Västerås 1623.

Genom 1649 års skolordning avgränsades gymnasiet från trivialskolan men båda var delar av läroverket. Eleverna gick först i trivialskolan och därefter i gymnasiet. Efter gymnasiet kom akademierna. Gymnasiet, som kom att i väsentliga drag förbli oförändrat i 200 år, dominerades liksom resten av läroverket av de teologiska ämnena men undervisning förekom också i fysik, logik, retorik, historia och matematik. 1693 infördes vad som senare kom att kallas studentexamen. 1724 års skolordning introducerade geografi i form av kartkunskap.

1825 tillsattes en skolkommitté, den s.k. snillekommittén², som föreslog en uppdelning av gymnasiet i två bildningslinjer, en klassisk och en modern. Den sistnämnda kan anses motsvara vad som senare kallades reallinjen. Detta var en milstolpe i utvecklingen av läroverket och det skedde vid en tid av stora samhällsförändringar i övrigt, såsom representationsreformen, allmänna folkskolans införande, industrialiseringen, införande av järnvägar, tele-

¹ Marklund, S. (1987). Från reform till reform, Skolsverige 1950–1975, del 5 Läroplaner. Skolöverstyrelsen och Utbildningsförlaget.

² Bl.a. ingick Esaias Tegnér, Erik Gustaf Geijer, Jöns Jakob Berzelius och Hans Järta.

graf och telefon. Efter riksdagsbehandlingen utfärdade regeringen 1849 ett kungligt cirkulär till domkapitlen om hur undervisningsväsendet skulle organiseras.

2 Gymnasiet 1849–1930; läroverken delas upp; latinherraväldet bryts

Genom den första egentliga läroverksstadgan 1856 gjordes det klart dels att läroverket var en högre skola än den folkskola som tillkommit 1842, dels att läroverket hade en klassisk och en modern studieväg, som var lika långa.

Under 1800-talets senare del inrättades vid sidan av läroverken olika skolor för teknisk utbildning, handelsutbildning och utbildning av vårdpersonal.

År 1905 klövs läroverket i en realskoledel och en gymnasiedel. Beslutet hade föregåtts av en omfattande debatt om skolans mål och medel, om latinherraväldet, om huruvida reallinjen haft avsedd effekt. Man diskuterade också behovet av en ”avstigningsstation”, eftersom endast en tredjedel av läroverkets elever nådde fram till mogenhetsexamen.

I centrum för den skolpolitiska debatten under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var bottenskolefrågan, dvs. om folkskolan skulle vara starten för skolgången också för dem som senare skulle gå i läroverket. Frågan aktualiserades igen då realskolan skildes från läroverket 1905 och den kommunala mellanskolan infördes samt under enhetsskoledebatten under 1940-talet. Denna fråga ligger dock utanför ramen för en historik om gymnasieskolan. Detsamma gäller de parallellskolor som fanns under gymnasienivån innan grundskolan infördes, t.ex. flickskolorna.

Gymnasiedelen av läroverket blev kvar oförändrat sedan realskolan skilts av år 1905. Både latin- och reallinjen hade ett dussintal ämnen. Under 1920-talet lades förslag om ökad specialisering, om minskat antal ämnen samt om inrättandet av en nyspråklig linje. Förslagen utsattes för hård kritik. Gymnasiets latin- och reallinjer blev tre- eller fyraåriga (beroende på antalet år i realskolan). Antalet ämnen de båda sista åren reducerades till fem utöver ett tilläggsämne. I gengäld utökades antalet valmöjligheter.

3 Gymnasial utbildning 1930–1960; yrkesutbildningen blir en offentlig angelägenhet

Utredningarna avlöste varandra från 1930 och framåt. 1946 års skolkommision, som leddes av ecklesiastikministern, lade fram förslaget om ett treårigt gymnasium med tre linjer, en latinlinje som blev den språkliga linjen, en reallinje och en allmän linje med samhällsvetenskapliga ämnen. Kommissionen föreslog att studentexamen skulle avläggas efter två års studier med stor ämnesbredd och att det tredje året skulle vara ett collegeår som förberedelse för universitetsstudier. Under detta år skulle den studerande ha högst sju ämnen. Skolkommisionen behandlade således det mer än hundra år gamla problemet: *skall gymnasiet ha många ämnen med kortare kurser eller få ämnen med större fördjupning.*

Riksdagens beslut 1950 innebar inga klara ställningstaganden i fråga om gymnasiet – det viktigaste var ett genombrott för tanken på en enhetsskola som grund för gymnasiet. Detta ledde fram till 1957 års skolkommision samt den s.k. Visbykompromissen om differentieringen i grundskolans högre årskurser. Följande stycke är ett citat ur Sixten Marklunds tredje del av verket *Från reform till reform*:

Skolberedningen hade --- ett icke obetydligt material att beakta. I vart fall var det större än vad någon tidigare svensk skolutredning kunnat falla tillbaka på. Gav det något klart besked? Talade det för en tidig eller sen uppdelning av eleverna på olika studievägar? Och vilken form av differentiering var att föredra: på olika ämnen, linjer eller nivåer, en fast eller en rörlig elevgruppering? ”I am still confused, but on a higher level” påstås amerikanska beslutsfattare säga i skarven mellan rapportläsning och beslut. Skolberedningens ledamöter kunde ha sagt det samma. Likväl torde ingen vid denna tidpunkt ha levat kvar i tron, att differentieringsfrågan kunde besvaras med forskning. Här tog de politiska värderingarna över. Den viktigaste erfarenheten av 1950-talets omfattande försöksverksamhet var just, att differentieringsfrågan var en social, ekonomisk och kulturell fråga av stor allmänpolitisk betydelse. De som velat reducera den till enbart en pedagogisk eller organisatorisk fråga eller till en fråga om enbart kunskapsstandard hade tvingats vidga sitt synfält.

1962 fattade riksdagen beslutet om grundskolan. Detta inledde en rad reformbeslut på skolområdet, om gymnasiet och fackskolan och sedan om yrkesskolan.

På gymnasial nivå fanns vid denna tid utöver gymnasierna vid läroverken också handelsgymnasier, tekniska gymnasier och yrkes-

skolor. Handelsgymnasierna hade år 1913 ersatt de handelsutbildningar som tidigare funnits och som år 1961 blev treåriga och därmed godkända som grund för universitetsstudier.

De tekniska utbildningar som startat i mitten av 1800-talet hade 1872 ersatts av treåriga tekniska gymnasier uppdelade på tre linjer, en mekanisk, en kemisk och en byggnadsteknisk. 1918 tillkom tvååriga tekniska fackskolor. Sedan 1955 var de tekniska gymnasierna fyraåriga.

Yrkesutbildning har funnits i Sverige sedan medeltiden inom ramen för skråväsendet. I mer skolmässiga former har yrkesutbildning anordnats sedan 1600-talet men fristående yrkesskolor kom först under andra decenniet av 1900-talet. Centrala verkstadsskolor i landstingskommunal regi inrättades under 1930-talet och alltfler kommunala yrkesskolor under 1940-talet. Huvuddelen av utbildningen bestod av kvällskurser. Till betydande del anordnades yrkesutbildning i andra former såsom lärlingsutbildning inom företag, vid särskilda företagsskolor och vid industriskolor.

Yrkesutbildningen var således länge helt fristående från övrig gymnasial utbildning. Det fanns heller ingen samhörighet mellan utbildningarna inom olika yrken. Yrkesskolan som begrepp i singularform var ännu på 1940-talet en ny företeelse.

Redan under 1930-talet hade yrkesutbildningen kritiserats för att vara alltför hantverksinriktad och smal. Yrkesutbildningen hade då sedan länge varit en integrerad del av arbetslivet och inte en del av skolans värld. Arbetsgivare och fackföreningar motsatte sig en utvidgning av yrkesutbildningen inom företag med statssubventioner. Industrins och hantverkets egen yrkesutbildning ansågs otillräcklig och hade dessutom en tendens att stagnera under lågkonjunktur när det ur samhällets synvinkel var som mest gynnsamt att yrkesutbilda.

På grundval av förslag från 1946 års skolkommision (SOU 1948:27) och 1952 års yrkesutbildningssakkunniga (SOU 1954:11) fattade riksdagen 1955 beslutet att samhället skulle ha huvudansvaret för yrkesutbildningens utveckling. Detta var ett mycket viktigt principbeslut, vars effekter kom att bli märkbara först några årtionden senare i ljuset av snabb teknisk utveckling och lägre ekonomisk tillväxt.

Under 1950 och -60-talen utvecklades yrkesutbildningen snabbt och en period av kraftig expansion inleddes. De centrala verkstadsskolorna var välutrustade centralskolor med stora upptagningsområden ofta kombinerade med elevhem. Kommunala yrkesskolor,

ofta med ekonomisk utbildning som bas, växte upp över hela landet. Generellt blev tillgängligheten och åtkomsten betydligt större än för gymnasierna, där den statliga planeringen ställde betydande krav på elevunderlag för etablering. Antalet elever i yrkesskolans heltidskurser hade då under perioden expanderat från 9 034 år 1943 till 71 362 år 1964.

4 Gymnasierformen på 1960-talet; gymnasium och fackskola

På sommaren 1960 tillsattes Gymnasieutredningen med ett antal inom den dåtida utbildningsvärlden namnkunniga personer som ledamöter och sedermera ca 200 experter för bl.a. kursplanearbetet. Gymnasieutredningen lade fram dels ett antal expertutredningar, dels huvudbetänkandet Ett nytt gymnasium (SOU 1963:42) och betänkandet Läroplan för gymnasiet (SOU 1963:43).

I samband med beslutet om grundskolan år 1962 tog riksdagen också principiell ställning för införandet av en tvåårig examensfri skola efter grundskolan, nämligen den s.k. fackskolan, som skulle komplettera de olika gymnasiala skolformerna och yrkesskolan. Fackskoleutredningen tillsattes på våren 1962 med uppdraget att överarbeta vissa frågor. Utredningen lade fram betänkandet Fackskolan (SOU 1963:50).

Propositionen Reformeringen av de gymnasiala skolorna m.m. (prop. 1964:171) hade dessa båda utredningars förslag att utgå ifrån. Resultatet blev att det den 1 juli 1966 inrättades dels ett kommunalt gymnasium, som ersatte de dåvarande statliga och kommunala allmänna gymnasierna, de statliga tekniska gymnasierna och de kommunala handelsgymnasierna, dels en kommunal gymnasial skola som kallades fackskola. Samtidigt aviserade regeringen i propositionen att denna reform skulle följas av en reformering av yrkesskolan och den gymnasiala vuxenutbildningen.

Gymnasiet hade i början av 1920-talet omfattat 2,5 procent av årskullen och sedan successivt ökat till att med fackskolan omfatta ca en fjärdedel av årskullen. Gymnasiet och fackskolan förutsattes nu bli utbyggt till att omfatta 50 procent av årskullen, varvid gymnasiet skulle ha ca 30 procent och fackskolan ca 20 procent. Att bereda fler ungdomar tillträde till gymnasial utbildning var ett av de viktigaste inslagen i reformen.

En annan vägledande princip för reformen var att de olika studievägarna skulle ”bilda ett sammanhängande system inom vilket så långt möjligt de enskilda ungdomarnas anlag och intressen kan mötas samtidigt som det tillgodoser samhällets behov av utbildade”.³

Båda skolformerna blev examensfria. Centrala prov och gymnasieinspektion infördes.

Gymnasiet skulle organiseras ”enligt tillvalsprincipen med svag differentiering särskilt i första årskursen”. Denna konstruktion skulle underlätta för eleverna att växla studieinriktning. Fem huvudstudievägar inrättades som fr.o.m. andra årskursen benämndes linjer, nämligen humanistisk, samhällsvetenskaplig, ekonomisk, naturvetenskaplig och teknisk linje. De ekonomiska och tekniska linjerna uppdelades på grenar från tredje årskursen. Dessutom skulle det finnas varianter inom vissa linjer och grenar. Tekniska linjen blev fyraårig, de övriga treåriga.

Fackskolan blev tvåårig med uppgiften⁴ att ”ge en jämförelsevis bred grundutbildning med relativt stora inslag av allmän utbildning. Fackskolan skulle emellertid vara klart målinriktad och snabbare än gymnasiet leda till yrkesverksamhet eller fortsatt mer specialiserad utbildning.” Fackskolan blev differentierad på tre linjer redan från första årskursen, nämligen på social, ekonomisk och teknisk linje, som sedan delades på grenar från andra årskursen.

Regeringen anslöt sig i propositionen till gymnasieutredningens formulering av gymnasiets mål, nämligen att bidra till elevernas personlighetsutveckling, ge allmänna studie- och arbetstekniska färdigheter, utveckla elevernas kommunikationsfärdigheter i vid mening, orientering om samhälle, teknik, naturvetenskap och kultur samt förbereda för kommande verksamhet. Regeringen framhöll som nödvändigt krav att alla överväganden om gymnasiets mål och innehåll skulle utgå från en helhetssyn på gymnasiet och dess uppgifter. ”Slutsatser som grundas på enbart en viss grupp av krav på gymnasiet och negligerar andra är av föga värde.”

I princip gällde det regeringen angett om gymnasieskolans mål och innehåll också för fackskolan. I det praktiska realiserandet måste fackskolans speciella uppgift i utbildningssystemet uppmärksammas, vilket innebar ”att den yrkesförberedande uppgiften skulle tillmätas stor vikt både vid avvägningen mellan olika ämnen och vid ämnenas utformning.” Regeringen underströk att praktiska, kon-

³ Prop. 1964:171, s. 108.

⁴ Prop. 1964:171, s. 3.

kreta tillämpningar skulle ges betydande utrymme i fackskolan på bekostnad av längre driven systematik och mer teoretiska problemställningar. ”Gränsen mellan allmän utbildning och yrkesförberedande utbildning är ... ofta svår att dra. Det måste särskilt observeras att den inte enbart eller främst går mellan olika ämnen utan i hög grad också betingas av hur kursinnehåll och undervisning i skilda ämnen utformas.”⁵

5 Yrkesutbildningen utreds på 1960-talet

Samma år som Gymnasieutredningen och Fackskoleutredningen lade fram sina slutbetänkanden, nämligen 1963, tillsattes Yrkesutbildningsberedningen (YB) med uppgift att utreda yrkesutbildningens framtida inriktning och struktur. YB arbetade fram till 1968. Den organisation som valdes för utbildningen hade sina rötter i de organisationsformer som då tillämpades i stora delar av arbetslivet.

Den hantverksorienterade modellen för yrkesinlärning hade under 1960-talet lämnats till förmån för mer industriella metoder i linje med det rådande utbildningsteknologiska tänkandet. Den industriella produktionstekniken blev förebild för yrkesutbildningen i form av långtgående specialisering i enligt med idéerna om scientific management. Amerikanska influenser och erfarenheter från industriella yrkesträningsprogram som tidigare hade avvisats av 1955-års yrkesutbildningssakkunniga influerade YB.

YB föreslog i sina betänkanden att yrkesutbildningen inte längre från början skulle specialiseras mot ett visst yrke eller anpassas efter rådande branschsituation. Beredningen tog därvid hänsyn till svårigheterna för en 16-åring att ta definitiv ställning till en yrkesbana. Arbetslivets omstrukturering och den osäkerhet det medförde fick också beredningen att ta ställning för en breddad yrkesutbildning.

En sådan breddning fick dock enligt YB inte undantränga behovet av en målinriktad utbildning. Om dessa önskemål skulle kunna uppfyllas samtidigt måste yrkesutbildningen byggas upp så att den i princip är bred vid utbildningens inledning men successivt smalnar mot utbildningstidens slut. I stället för ett stort antal yrkesspecialiserade kurser borde utbildningen baseras på ett antal block (senare linjer) som innehöll gemensamma moment för ett

⁵ Prop. 1964:171, s. 350.

antal yrkesfamiljer. Genom grenval skulle dessa sedan differentieras mot ett stort antal individualyrken.

Förslagen innebar vidare att tiden för yrkesämnena i flertalet fall skulle minska samtidigt som allmänna ämnen mer generellt borde införas. Yrkesutbildningarna skulle genomgående ges samma längd, två år, från att tidigare ha varierat från en termin till fyra år. I många fall skulle detta innebära att gymnasieskolan endast gav en påbörjad men ej avslutad yrkesutbildning. Gymnasieskolan skulle således inte ge någon färdigutbildning för en speciell befattning utan en påbörjad utbildning som skulle följas av en färdigutbildning ute i arbetslivet. Den specialisering eller arbetsrutin som färdigutbildningen krävde skulle förläggas till företag och enligt YB genomföras i samverkan med skolan. Men färdigutbildningen kunde även ske skolförlagd i samhällsregi som s.k. påbyggnadsutbildning

YB diskuterade också hur en förväntad integration mellan gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan skulle påverka skolplaneringen. Elevantal på 1500–2000 elever skulle inte bli ovanligt i de nya enheterna, konstaterade man. Skolenheter av denna storleksordning skulle ställa helt nya krav på skolans funktionella utformning. De av YB föreslagna tre stora utbildningssektorerna, kunde vara en lämplig utgångspunkt för gruppering. Samtliga elever i skolenheten skulle höra hemma inom den humanistisk-sociala, den ekonomiska sektorn eller den teknisk-naturvetenskapliga sektorn. Genom att samla och gruppera undervisningslokalerna enligt samma principer skulle man erhålla en koppling mellan den pedagogiska och lokalmässiga organisationen.

6 Riktlinjer för det frivilliga skolväsendet; gymnasiet, yrkesskolan och fackskolan blir gymnasieskolan

Yrkesutbildningsberedningen hade haft i uppdrag att lämna förslag om hur yrkesutbildningen skulle inpassas i det gymnasiala skol-systemet. YB förslog att de tre skilda skolformerna yrkesskola, fackskola och gymnasium skulle upphöra och ersättas med en enda skola. Inom denna skulle rymmas olika utbildningsvägar anpassade till elevernas varierande intressen och samhällets behov. En bred remissopinion slöt upp bakom dessa principer.

Regeringen lade i prop. 1968:140 angående riktlinjer för det frivilliga skolväsendet fram förslaget att en sammanhållen skolform

skulle införas den 1 juli 1971 med utgångspunkt i YB:s förslag. Genom fortsatta beslut vid 1970 års riksdag reformerades yrkesutbildningen och blev en del av den nya gymnasieskolan. Reformen innebar att tiden för yrkesämnena kraftigt minskades medan inslaget av allmänna ämnen, hämtade från fackskolans timplaner, ökade i jämförelse med tidigare. Antalet veckotimmar skars för yrkesutbildningen ned från 42 till 35 och lektionerna från 60 minuter till 40 minuter, detsamma som skulle gälla för de teoretiska linjerna.

YB:s förslag om breda yrkesblock genomfördes i huvudsak i form av linjer med successiva grenval. Den tvååriga yrkesutbildning, som gymnasieskolan skulle ge, var inte avsedd att vara en färdig yrkesutbildning. Gymnasieskolan skulle endast ge en påbörjad yrkesutbildning normalt följd av en färdigutbildning i arbetslivet. Färdigutbildningen systematiserades dock inte på det sätt som YB föreslagit utan blev helt en fråga för arbetslivet. Färdigutbildningen kom därför att få mycket olika utformning i olika branscher och kom i många fall också att saknas helt.

De studievägar som tillskapades i den nya gymnasieskolan kom att omfatta fyra treåriga teoretiska linjer, ekonomisk, humanistisk, naturvetenskaplig och samhällsvetenskaplig. Dessutom fanns en fyraårig teknisk linje med möjlighet till avgång även efter tre år. Den tidigare fackskolan kom att ingå som tre tvååriga linjer, ekonomisk, social och teknisk. Denna struktur sammanföll med "det nya gymnasiet" från 1964. De stora förändringarna var tillskapandet av ett antal helt nya, tvååriga yrkeslinjer, nämligen

- Beklädnadsteknisk
- Bygg- och anläggningsteknisk
- Distributions- och kontor
- El-teleteknisk
- Fordonsteknisk
- Jordbruks
- Konsumtions
- Livsmedelsteknisk
- Processteknisk
- Skogsbruk
- Träteknisk
- Verkstadsteknisk
- Vård

Under årens lopp tillkom ett antal nya linjer:

- Drift- och underhållsteknisk
- Musik
- Social service
- Trädgård
- Estetisk-praktisk linje.

En föreslagen konsumtions- och vårdlinje däremot aldrig till stånd.

Vad den nya skolan skulle kallas vållade en del bekymmer – tills vidare användes namnet ”mellanskolan”. Genom att de olika studievägarna i mellanskolan skulle organiseras enligt vissa grundläggande principer såsom utbildningen längd, bredd, successiv differentiering och ämnesinnehåll skulle man, framhöll regeringen, ta ett viktigt steg mot en upplösning av dåvarande status- och prestigebundna värderingar av olika studievägar och yrkesområden. Det finns anledning att påminna om denna målsättning när vi nu, drygt 30 år och ytterligare en gymnasireform senare, skall lägga grunden för en ny struktur för en gymnasieskola för 2000-talet. 1968 års beslut om gymnasieskolan medförde att de tidigare åtskiljda organisationerna för gymnasium, fackskola och yrkesskola hade förenats till en ny, integrerad gymnasieskola. Till sin inre struktur omfattade den dock tre klart åtskiljda grupper av studievägar, gymnasierna (allmänna, handels- och tekniska), fackskolan och yrkesskolan. Någon närmare innehållslig och studieorganisatorisk samordning genomfördes dock inte mellan de olika utbildningsgrupperingarna. Detta utgjorde en del av bakgrunden till kritiken mot gymnasieskolan för brist på inre sammanhållning och integration.

1968 fortsatte 75 procent av alla ungdomar i någon gymnasial skolform, dvs. i yrkesskolan, fackskolan och gymnasiet. Regeringen gjorde i propositionen den bedömningen att på sikt praktiskt taget alla ungdomar efter grundskolan skulle komma att gå vidare till fortsatt utbildning.

Tre år hade man på sig för att genomföra reformen – från propositionen 1968 till genomförandet 1971. Under dessa år hade riksdagen också beslutat om kommunalt huvudmannskap för den nya skolan (prop. 1970:4) och Kungl. Maj:t beslutat att namnet skulle vara gymnasieskolan (prop. 1970:159). 1970 års läroplan för gymnasieskolan, Lgy 70, kom att gälla i nästan 25 år.

Hösten 1971 började den första kullen ungdomar sina studier i den nya gymnasieskolan. På många håll skedde detta för yrkes-

eleverna på nya studieorter och i nya lokaler och med en helt ny studieorganisation som bas, gymnasieskolans linjer. Därmed försvann också den nära anknytningen som funnits mellan företag och yrkesskola. Den hade ofta inburit att eleverna via kontakter mellan yrkeslärare och företag fått erbjudande om anställning redan när de lämnade yrkesskolan.

En annan effekt vid införandet av gymnasieskolan blev att denna endast skulle vara förlagd till gymnasieorter, dvs. orter som tidigare haft gymnasium och fackskola. Detta påverkade starkt lokaliseringen av yrkesutbildningen, då de yrkesskolor som inte uppfyllde statsmakternas kriterier fick läggas ned. Denna process blev i många fall smärtsam, speciellt där det fanns sent inrättade yrkesskolor som kommunerna kraftfullt slog vakt om. På några orter fick yrkesutbildningen vara kvar men i så fall som specialkurser enligt de äldre kurs- och timplanerna för yrkesskolan. Först 1976 lättade regeringen på denna princip och 13 kommuner med stora företag fick etablera utbildning enligt gymnasieskolans linjer, s.k. linjer på icke g-ort.

En av ambitionerna bakom gymnasiereformen och Lgy 70 var att göra yrkesutbildning till ett möjligt alternativ för de ungdomar som ville fortsätta studera. Utvecklingen under 1960-talet hade hela tiden pekat på ett stadigt stigande intresse för teoretiska studier. Ambitionen uppfylldes över förväntan för under 1970-talet fördubblades antalet sökande till yrkeslinjer. Viss draghjälp gav säkert den omtalade akademikerarbetslösheten i början av 1970-talet.

Däremot var intresset mycket måttligt för de tvååriga teoretiska linjerna, den gamla fackskolan. Dessa kom i hög grad att fungera som ett skyddsnet för elever som misslyckats. Framförallt fick den sociala linjen agera "hjälpgumma" och ta emot studieavbrytare från de treåriga linjerna.

Under 1970-talet fanns också den s.k. naturvetarkrisen. Antalet avgångna elever från naturvetenskaplig linje sjönk från 1972 till 1980 från knappt 9 000 till drygt 5 500. När man diskuterar naturvetarkrisen bör man dock, precis som i dag, även notera den tekniska linjens utveckling.

Den integrerade gymnasieskolan som började sin verksamhet läsåret 1971/72 var sprungen ur en tid med successiv tillväxt och allmän framtidsoptimism. Redan innan de första eleverna hunnit lämna gymnasieskolan hade konjunkturen förändrats och även framtidsoptimismen fått sig en törn. Den (första) oljekrisen hade inträffat och en begynnande ungdomsarbetslöshet uppstått.

Den under 1980-talet accelererande tekniska utvecklingen innebar allt större svårigheter för skolväsendet att hänga med. Inte minst gällde detta teknisk yrkesutbildning. Spridningen av ny teknik är emellertid en fråga som utöver utbildningspolitiskt intresse också har industripolitisk och regionalpolitisk betydelse. Stat och kommun försökte därför på olika sätt påskynda teknikspridningsprocessen. För skolans del gällde det såväl lärarnas kompetensutveckling som tillgången till modern utrustning i ändamålsenliga lokaler i skola eller företag.

En konsekvens av att samhället tog det fulla ansvaret för den gymnasiala yrkesutbildningen blev att de tvååriga linjerna och specialkurserna i regel kom att ha utbildningen helt förlagd till skolan. Linjerna inom området Industri och hantverk hade timplanen för yrkesämnet indelat i Arbetsteknik och Fackteori. Särskilda facksalar inrättades för fackteorin intill arbetsteknikens verkstadsinstitutioner. Några utbildningar hade dock kvar i kursplanen föreskriven praktik eller utbildning utanför skolans lokaler, s.k. inbyggd utbildning, bl.a. distributions- och kontorslinjen, vårdlinjen och bygg- och anläggningsteknisk linje. Också utbildningar inom Industri och hantverk kunde ha inbyggd utbildning. Inom vissa av dessa utbildningar var sådan föreskriven i kursplanen.

Den nedkortade tiden för yrkesämnena som reformen i många fall medförde gjorde att det blev angeläget att utnyttja den återstående tiden så effektivt som möjligt. Det gällde att finna arbetsformer och en pedagogik som möjliggjorde detta. Det blev därför naturligt att försöka effektivisera undervisningen genom att utnyttja självinstruerande läromedel. I sin mest renodlade form delades arbetstekniken upp på ett antal normerade studieplatser, s.k. stationer. Varje station var uppbyggd för att ge undervisning om ett eller flera grundmoment i yrkestekniken. Periodvis samlades eleverna till gemensamma genomgångar. Detta fick naturligtvis konsekvenser för lokal- och utrustningssituationen.

Ungdomsgrupper som tidigare gått direkt ut i arbetslivet efter avslutad grundskola sköt nu upp sin arbetslivsdebut genom att gå två år i gymnasieskolan. Detta fick naturligtvis konsekvenser för verksamheten i en ”gymnasieskola för alla”.

7 1976 års gymnasieutredning och propositionen Gymnasieskola i utveckling; successiv utveckling i stället för en stor reform

Gymnasieskolans struktur hade förändrats ganska lite efter sin tillkomst. Med åren hade den utmanats av en snabb teknisk utveckling och en betydande omstrukturering på arbetsmarknaden med en i många fall ny arbetsorganisation. Starkt bidragande var också det faktum att gymnasieskolan nu tog emot nästan hela årskullen 16-åringar.

Redan 1976 togs initiativ till en gymnasieöversyn. Denna gymnasieutredning arbetade under en parlamentariskt turbulent tid och fick flera tilläggsdirektiv under sin långa arbetsperiod. Slutbetänkandet som var ett principbetänkande kom först 1981, En reformerad gymnasieskola (SOU 1981: 96).

I direktiven framhöll statsrådet Hjelm-Wallén:

Även om gymnasieskolan fungerar tillfredsställande för stora grupper ungdomar som går vidare i utbildningen efter grundskolan finns det erfarenheter som pekar på att en översyn nu är nödvändig. Reformbesluten år 1964 och 1968 ledde visserligen fram till en samordning i fråga om mål och organisation samt en vidareutveckling av yrkesutbildningens innehåll, men någon samlad prövning av möjligheterna till inre samordning mellan olika studievägar har hittills inte gjorts.

Kommittén skulle pröva om utbildningsvägar i gymnasieskolan som anknöt till skilda yrken inom breda sektorer i arbetslivet kunde läggas samman. En sådan översyn borde om möjligt relateras även till högskolans sektorindelning.

Ett system med etapper och successiva avgångar borde prövas mer ingående. I en sådan studiegång skulle det bli möjligt att skapa bättre motivation för studier genom att utbildningsmålen låg relativt nära i tiden. Möjligheterna till en närmare samverkan mellan gymnasieskola, komvux och arbetsmarknadsutbildning borde också studeras liksom ett system med kontinuerlig intagning i gymnasieskolan.

Kommittén skulle också ingående analysera orsakerna till den minskade intresset för tekniska och naturvetenskapliga studier.

Som ett alternativ till utbildning i mer reguljär form kunde utbildning i företag vara ett sätt att tillgodose varierade behov.

När det gäller arbetssätt framhölls att det metodiska arbetet i alla ämnen borde få en utökad inriktning mot praktiska och laborativa arbetsformer.

En diskussion om utbildningens dimensionering och lokalisering fördes i direktiven med utgångspunkt i hur balansen mellan tillgänglighet och mångsidigt utbildningsutbud skulle kunna upprätthållas.

De första tilläggsdirektiven kom redan efter sex månader. Den nya regeringen, med skolminister Britt Mogård, gav Gymnasieutredningen i uppdrag att beakta konsekvenserna av besluten om högskolans behörighetssystem. Bl.a. framhölls att för varje högskoleutbildning skulle det finnas minst en gymnasielinje som gav fullständig behörighet. Fortfarande skulle inom alla studievägar finnas såväl yrkesförberedande som studieförberedande inslag. Dessutom underströks att direktiven var mycket omfattande, varför utredningen borde eftersträva att avlämna ett principbetänkande med alternativa lösningar och konsekvensbeskrivningar.

Två år efter starten fick gymnasieutredningen nya tilläggsdirektiv. Den nya regeringen, med skolminister Birgit Rodhe, beslutade om dessa i juni 1979. Dessa direktiv påverkades av att en ny läroplan för grundskolan (Lgr 80) just hade beslutats och att barn- och ungdomsutbildningen borde ses ur ett helhetsperspektiv. En utgångspunkt borde enligt direktiven också vara att alla ungdomar har rätt till en gymnasial utbildning, som ger dem grund för yrkesverksamhet och/eller för fortsatta studier. Även frågan om att vidga begreppet gymnasial utbildning till att omfatta utbildningar utanför gymnasieskolan väcks.

I sitt slutbetänkande En reformerad gymnasieskola (SOU 1981:96) betonade 1976 års gymnasieutredning att man lagt fram ett principbetänkande och att förslagen också utformats i enlighet med detta. Den mest uppmärksammade delen i GU:s betänkande var tanken på gemensamma ingångar i gymnasieskolan. Det innebar att de inledande två terminerna, i ett föreslaget treterminssystem, skulle vara gemensamma för de korta och de långa studieprogrammen inom vart och ett av tre föreslagna utbildningsområden, nämligen:

- ekonomiskt
- socialt
- tekniskt

Det tekniska utbildningsområdet skulle dock bli så omfattande att det föreslogs bli indelat i fyra utbildningsblock:

- Bygg- och anläggningstekniska
- El-teletekniska
- Laboratorietekniska
- Mekaniska

Motiv för den gemensamma starten var bl.a. att framtidens arbetsliv skulle underlättas av om de som utbildar sig för samma arbetsmarknadssektor har vissa gemensamma erfarenheter och referensramar med från utbildningen. Utredningen ville också närma korta och långa studieprogram till varandra. Detta skulle bl.a. ske genom mer allmänna inslag i de yrkesförberedande utbildningarna och mer yrkesförberedande inslag i de studieförberedande. Härigenom skulle antalet ingångar till gymnasieskolan minskas samtidigt som skolan genom stöd i olika former gavs möjligheter att verka för att göra utbildningsvalen så realistiska som möjligt både ur elevens och samhällets synvinkel.

Av stor betydelse var också indelningen av ämnena i kurser. Grundkurser skulle vara gemensamma för alla elever som läser ämnet och tilläggskurser kunna ge mer djup eller bredd. Dessutom skulle det finnas koncentrerade yrkestekniska kurser med syftet att ge ungdomar med teoretisk inriktning en förberedande yrkesutbildning. En viktig princip var också tanken att i ökad utsträckning ge möjlighet till koncentrationsläsning. Ämnessplittningen skulle minskas samtidigt som undervisningstiden samlades till längre sammanhållna studiepass.

När GU:s förslag remissbehandlats var den gemensamma ingången för vart och ett av de tre föreslagna utbildningsområdena den fråga som uppmärksammades mest i yttrandena. En majoritet av remissinstanserna ställde sig visserligen bakom principen men inte till utformningen.

8 FS-försöken – en reformstrategi med förhinder

Gymnasieutredningens förslag ledde inte till någon stor gymnasie-reform. I propositionen Gymnasieskola i utveckling (prop. 1983/84:116) föreslogs i stället en femårig period av försöksverksamhet och utvecklingsarbete under vilken förslagen skulle konkretiseras. Detta avsågs leda till en stegvis reformering av gym-

nasieskolan. Så blev också riksdagens beslut. Det centralt initierade försöks- och utvecklingsarbetet benämndes FS-projektet, där FS stod för frivilliga skolformerna.

Vid denna tid hade gymnasieskolan ett statsbidragssystem som innebar att staten betalade vad respektive kommun rekvirerade. Det medförde i sin tur att staten måste reglera utbildningens organisation i minsta detalj. Några försök med en annan organisation var därför inte tillåten. I stället fick försöken handla om utveckling av det inre arbetet i klasserna, arbetsmiljön och praktik – tre vid denna tid nog så eftersatta områden. Dessutom fick man göra försök med samarbete mellan gymnasieskolan och vuxenutbildningen.

Ca 75 procent av försöken avsåg det inre arbetet. Exempel på sådana försök var samverkan mellan ämnen, kursindelning av ämnen, nya ämnen, individualisering, elevinflytande, studiekontrakt och aktivare klassföreståndarskap.

Mellan 750 och 1 000 försöksprojekt pågick årligen. Ungefär hälften av gymnasieskolorna deltog i något eller några projekt. Hälften av skolorna deltog således inte i något projekt och på de skolor där det fanns försöksprojekt deltog långt ifrån alla lärare och skolledare.

Kommittén för gymnasieskolans utveckling uttrycker sin bedömning av reformstrategin sålunda:

Tanken var att FS-försöken skulle leda till en reform, som initierades nerifrån och upp. De 1 000 försöksblommorna resulterade dock inte i *en* reformblomma utan i många. FS-försöken betydde mycket så tillvida att de synliggjorde behovet av en stor och genomgripande förändring av gymnasieskolan, en förändring som måste beslutas centralt men med ett stort utrymme för lokalt ansvar.⁶

FS-försöken omfattade till övervägande del de teoretiska studievägarna.

Samtidigt kom signaler från arbetsmarknadens parter om behovet av en översyn av den yrkesinriktade utbildningen, som enligt parterna inte uppmärksammats tillräckligt i gymnasieutredningens arbete.

⁶ Den nya gymnasieskolan – hur går det? (SOU 1996:1).

9 På väg mot en mer genomgripande gymnasiereform

Eftersom FS-försöken i liten utsträckning omfattat de yrkesförberedande utbildningarna tillsatte regeringen 1984 en expertgrupp för översyn av de gymnasiala yrkesutbildningarna (ÖGY) med uppgiften att analysera behovet av utveckling och förnyelse av den gymnasiala yrkesutbildningen. Arbetsgruppen föreslog en försöksverksamhet, som startade 1988.

I slutet av 1980-talet vidtog regeringen också ett antal andra åtgärder för att få mera strukturerade underlag för en reformering av gymnasieskolan.

Skolöverstyrelsen, som hade utformat kursplanerna för ÖGY-försöken, fick i uppdrag att dels ge förslag till studievägsstruktur för yrkesutbildningen i gymnasieskolan, dels göra en översyn av de tre- och fyraåriga linjerna i gymnasieskolan. En utredning tillsattes som skulle se över de tvååriga, ej direkt yrkesinriktade linjerna i gymnasieskolan. Inom utbildningsdepartementet påbörjades en översyn av den s.k. lilla ramen och dess specialkurser för sökande med viss ålder, praktik eller utbildning efter grundskolan. Slutligen fick Skola-Arbete-utredningen i uppdrag att se över det kommunala uppföljningsansvaret.

Under tiden som dessa utredningar pågick förändrades genom ett riksdagsbeslut våren 1989 (prop. 1988/89:90 om ingenjörsutbildning) gymnasieskolans tekniska linje. Den hade dittills varit fyra år lång – och på ett par orter i landet försöksvis fem år. Nu beslutades att den fjärde årskursen skulle ersättas av en tvåårig ingenjörsutbildning inom högskolan, en förändring som skulle vara fullt genomförd läsåret 1993/94.

Samtidigt med översynerna av den gymnasiala utbildningens olika delar pågick ett arbete med att förändra styrningen av skolan till en mera mål- och resultatbaserad styrning som också innebar att beslut decentraliserades från stat till kommun. Dessa förändringar hade en direkt påverkan också på utformningen av den kommande gymnasiereformen.

9.1 ÖGY

En ny ansats för yrkesutbildning

Regeringen delade uppfattningen om behovet av en översyn av yrkesutbildningen och vida direktiv gavs åt arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen, populärt kallad ÖGY. Gruppen var sammansatt av företrädare för arbetsmarknadens parter och skolhuvudmännen. Till arbetsgruppens förfogande fanns ett stort antal expertgrupper med förankring i skolor och näringsliv.

Enligt de övergripande riktlinjerna skulle ÖGY analysera behovet av och förbereda förändringar av yrkesutbildningen både på kort och lång sikt. Vidare skulle gruppen se över fördelningen av ansvaret mellan utbildningsväsende och arbetsliv för olika inslag i yrkesutbildningen liksom formerna för samarbete parterna emellan. Ämnesinnehållet skulle granskas med hänsyn till framför allt den tekniska utvecklingen och kopplingen mellan teori och praktik.

Parterna och skolhuvudmännen i ÖGY tyckte vara överens om behovet av förändringar i den riktning direktiven angivit. Mycket litet av lösningar förekom. Att både skapa högre kvalitet i yrkesutbildningen och samtidigt skapa en gymnasieskola som förmådde ta emot alla elever var redan det en initial mållkonflikt.

En rad "hearings" med företrädare från olika branscher och intressen pekade mot att kraven på innehållet skulle innebära kraftigt späckade kurs- och timplaner. Dessutom visade företagsanalyserna att det fanns rätt liten överensstämmelse mellan de olika företagens krav på de elever som lämnade gymnasieskolan. Alla lyfte dock fram den sociala kompetensens betydelse för anställningsbarhet.

En ledande princip för en reformerad gymnasieutbildning borde enligt ÖGY:s tankar vara att skapa en tillvalsskola i stället för en frånvalsskola. Ett system med en stegvis kompetensuppbyggnad i form av s.k. moduler, som kunde kompletteras och byggas på och fördjupas under hela arbetslivet blev därför en viktig del av ÖGY:s förslag. Härigenom kunde också en mer individualiserad studiegång skapas. Utbildningstiden skulle därvid åter kunna bli mer flexibel. När det gäller de allmänna ämnena, som var en stöttesten för många yrkeselever, tänkte sig ÖGY att dessa kunde senareläggas i studiegången. ÖGY:s tankegångar innebar dock inte att

tanken på en sammanhållen utbildningsväg övergavs i fråga om ungdomsutbildningen.

APU och arbetslivets återkomst i yrkesutbildningen

För vissa utbildningar föreskrev 1970 års läroplan att undervisning i arbetsteknik och annan undervisning med samma syfte helt eller delvis skulle förläggas till arbetsställe utanför gymnasieskolan. Detta innebar att undervisningen förlades till företag eller institution och att företaget/ institutionen tillhandahöll lärare, lokaler och utrustning som behövdes för undervisningen. Statsbidrag utgick till företagen. I den inbyggda utbildningen, t.ex. distributions- och kontorslinjen samt vårdlinjen, tillhandahöll företaget lärare. I andra typer av utbildningar, t.ex. bygg- och anläggningsteknisk linje skedde undervisningen på arbetsplats under lärares ledning. Enligt ÖGY:s undersökning 1995 var sammantaget sex procent av yrkesutbildningen arbetsplatsförlagd. ÖGY ansåg att denna andel borde öka.

ÖGY konstaterade att färdigutbildningen höll måttet endast inom ett begränsat antal branscher. Många företag hade ingen eller endast liten möjlighet att ge färdigutbildning enligt den tänkta modellen. Skulle kvaliteten i yrkesutbildningen höjas var det väsentligt att också inkludera färdigutbildning i diskussionen om den framtida yrkesutbildningens utformning.

Den viktigaste åtgärd som enligt ÖGY (SOU 1986: 2 och 3) kunde göras för att förbättra kvaliteten i yrkesutbildningen var att få till stånd en bättre färdigutbildning genom att lägga till ett tredje år och integrera denna i yrkesutbildningen. Yrkesutbildningen i gymnasieskolan borde därför enligt ÖGY:s förslag bedrivas inom tidsramen tre år, varav de första två åren borde vara i huvudsak skolförlagda. Under det tredje året borde 60 procent av läsårstiden vara förlagd till arbetsplats. ÖGY:s förslag innebar nyinläring i såväl skola som företag av vissa avgränsade moment i kursplanen, s.k. arbetsplatsförlagd utbildning (APU). Den arbetsplatsförlagda delen av tredje året borde utgöra en successiv övergång till arbetslivet.

Grundsynen i ÖGY var att skola och arbetsliv skulle ha ett gemensamt ansvar för yrkesutbildningen. Staten skulle ha det övergripande ansvaret för att alla får en god utbildning, staten och kommunerna skulle svara för tillsyn och ledning av utbildningen

vare sig det sker i skola eller på arbetsplats. Arbetslivet hade ett ansvar för att medverka i arbetet med de moduluppbyggda kursplanerna samt för att tillse att tillräckligt antal APU-platser fanns för eleverna. ÖGY föreslog också en särskild "svensk" modell för kostnadsfördelning mellan parterna gällande yrkesutbildningen. ÖGY slog också fast att olikheterna mellan gymnasieskola, komvux och arbetsmarknadsutbildningen i fråga om yrkesutbildning kunde överbryggas genom att sammanlänka dem i ett gemensamt system av moduler. Modulerna kunde dessutom revideras separat och successivt vilket skulle innebära snabbare kursplanöversyner, allt viktigare i framtiden. ÖGY föreslog även en viss utökning av de allmänna ämnen, en fortsättning på YB:s tankegångar, men betonade också de allmänna ämnenas koppling till *karaktärsämnena* inom yrkesutbildningen, det vi i dag kallar infärgning.

ÖGY:s försöksverksamhet

Reformeringen av yrkesutbildningen enligt ÖGY:s modell var ett synnerligen ambitiöst och komplicerat åtagande. I propositionen om utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan föreslog dåvarande utbildningsministern Lennart Bodström en försöksperiod på tre år med en treårig, moderniserad och i högre grad arbetsplatsförlagd yrkesutbildning i gymnasieskolan. De allmänna ämnena skulle enligt förslaget få större utrymme än vad ÖGY föreslagit och ett utvecklingsarbete skulle inledas för att förbättra kvaliteten i yrkesutbildningen.

En särskild utredare utsågs för att följa och utvärdera försöksverksamheten. Resultaten redovisades i SOU 1989:90 och 1990:75.

Via Arbetsmarknadens Yrkesråd och de branschspecifika yrkesnämnderna var arbetsmarknadens parter djupt engagerade i yrkesutbildningens utveckling. Detsamma gällde i flertalet fall de dåvarande yrkesråden på utbildningsorterna. Såväl skolstyrelser som kommunstyrelser visade ofta ett mycket aktivt engagemang i uppbyggnaden av försöksverksamheten ofta i dialog med det lokala arbetslivet. Utvärderaren konstaterar att skolfrågorna i många kommuner genom försöksverksamheten hade fått en hög prioritet och satts in i ett bredare ekonomiskt- politiskt sammanhang än vanligt.

9.2 Skolöverstyrelsens förslag till ny gymnasiestruktur

SÖ inledde sin redovisning av uppdraget med några frågor som varit aktuella vid tidigare reformer och som också borde övervägas inför nästa reform, nämligen den om avvägning mellan specialisering och bredd i kunskaper och färdigheter samt principen om återkommande utbildning. SÖ redovisade också en analys av förväntade förändringar av bl.a. arbets- och yrkesinnehåll och framhöll att det framtida samhälls- och arbetslivet ställer stora krav på gymnasieskolans förmåga att ge ungdomarna en adekvat grundutbildning. Förutom yrkeskunnande och kompetens för fortsatta studier kommer personliga egenskaper att bli alltmer betydelsefulla, t.ex. samarbetsförmåga och förmåga att lösa problem och att ge sig i kast med nya och förändrade arbetsuppgifter. Detta är inte uppgifter som står på något schema men det blir en viktig uppgift för skolan att finna arbetsformer och samband mellan olika ämnen och utbildningsinslag som kan främja elevernas personliga utveckling.

De ambitioner som SÖ sökte nå med sitt strukturförslag var att minska skillnaderna mellan de studieförberedande och yrkesförberedande programmen, bl.a. genom att förstärka inslagen av allmänna ämnen på de yrkesinriktade studievägarna, att ge ökat utrymme för individuella val och lokala alternativ samt en studieorganisation med breda ingångar och successiv differentiering.

SÖ:s förslag till studievägsstruktur för yrkesutbildningen utgick från sju block, som innehöll ett varierande antal linjer (ingångar), som i sin tur ledde till sammantaget ca 90 utgångar. Det innebar att 18 ingångar ersatte de dåvarande ca 130 ingångarna. SÖ framhöll att det fanns utrymme för ytterligare minskning av antalet ingångar men detta var så långt man under den tid som stått till förfogande kunnat nå i diskussionerna med arbetsgivar- och arbetstagarparterna inom olika områden.

Nedan redovisas SÖ:s förslag till 18 linjer, som grupperades i sju block:

1. Industriell produktion med 5 linjer: Industriteknisk, Process-teknisk, Textil – och beklädnadsteknisk, Träteknisk och Grafisk; 22 Utgångar
2. Teknisk service och installation med 3 linjer: El-teleteknisk, Fordonsteknisk, Energiteknisk; 20 utgångar
3. Bygg- och anläggningsproduktion med 3 linjer: Bygg- och anläggningsteknisk, Måleriteknisk, Byggnadsplåt och ventilation; 13 utgångar

4. Manuell produktion med 3 linjer: Hantverksteknisk, Livsmedelsteknisk, Frisör; 5 utgångar och individuell uppläggnings för många små yrkesområden
5. Merkantil och administrativ service med 2 linjer: Handels, Restaurang; 6 utgångar
6. Omvårdnad med 1 linje: Omvårdnad; 6 utgångar
7. Naturbruk med 1 linje; 10 utgångar.

I SÖ:s redovisning kan man inte se om fördelningen av linjerna på sju block skall ha någon betydelse. Det synes inte vara så att linjerna inom ett block har gemensamma ämnen – andra än de som återfinns på alla linjerna. Det förefaller snarare vara så att SÖ med blockindelningen har velat illustrera en färdriktning för det fortsatta arbetet med att minska antalet studievägar.

Följande allmänna ämnen föreslogs ingå i alla linjer: svenska, samhällskunskap, engelska, idrott, matematik, datakunskap och tillvalsämne.

SÖ lämnade också i enlighet med sitt uppdrag ett förslag till studievägsstruktur för de studieförberedande utbildningarna. Detta var följande:

Årskurs 1: två linjer, nämligen en humanistisk-samhällsvetenskaplig samt en naturvetenskaplig-teknisk linje.

Årskurs 2: Den humanistisk-samhällsvetenskapliga linjen delas i tre grenar, nämligen i en humanistisk, en samhällsvetenskaplig och en ekonomisk gren.

Årskurs 3: Samma grenar som i årskurs 2 för den humanistisk-samhällsvetenskapliga linjen. Den naturvetenskapliga-tekniska linjen delas i årskurs 3 i två grenar, en naturvetenskaplig och en teknisk.

Följande ämnen föreslogs bli gemensamma basämnen för alla elever på de båda studieförberedande linjerna:

i årskurs 1: svenska, engelska, språk 2, historia, matematik och idrott

i årskurs 2: svenska, engelska, språk 2, samhällskunskap och idrott

i årskurs 3: svenska, engelska (alt språk 2 för T), religion – etik – livsåskådning, idrott.

9.3 Utredningen om de tvååriga, ej direkt yrkesinriktade linjerna i gymnasieskolan

Utredningen föreslog att en ny treårig social linje skulle ersätta de dåvarande tvååriga linjerna sociala linjen och konsumtionslinjen. Vidare föreslog utredningen att en treårig estetisk linje skulle ersätta dels den dåvarande tvååriga musiklinjen, dels försöksverksamheten med estetisk-praktisk linje, dels ock påbyggnadsutbildningar i musik och slöjd.

9.4 Lilla ramen avskaffas

Den dåvarande lilla ramen inom gymnasieskolan innehöll ca 460 studievägar, varav läsåret 1988/89 "endast" 319 anordnades. Av dessa utgjordes 144 av reguljära påbyggnadsutbildningar, 108 av regionala påbyggnadsutbildningar, 61 av specialkurser med särskilda inträdeskrav och 6 av längre lokala påbyggnadsutbildningar. Nu föreslogs att utbildningarna inom den lilla ramen skulle upphöra som separata studievägar i gymnasieskolan och utbildningsbehovet i stället tillgodoses genom gymnasieskolans nya linjesystem, i komvux samt i ett 30-tal fall ersättas av högskoleutbildning.

10 Växa med kunskaper – beslutet om den nuvarande gymnasieskolan

Den nuvarande gymnasieskolan fick sin struktur genom ett riksdagsbeslut i juni 1991 på grundval av propositionen Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen (prop. 1990/91:85, bet. 1990/91:UbU16, rskr. 1990/91:356). Regeringen hade då tillgång till de underlag, som redovisats ovan under avsnitt 9. Det kan vara intressant att konstatera att det visserligen fanns delredovisningar av ÖGY-försöken men att slutredovisningen av försöken kom först ett tag efter det riksdagen redan fattat beslutet om en reform.

Regeringen inledde propositionen Växa med kunskaper med att ange några principiella utgångspunkter och man kan få en relativt bra bild av dessa genom att nämna rubrikerna; Utbildningen i ett välfärdssamhälle, Kunskapssamhällets utmaningar, Livslångt lärande, Ansvar och inflytande, Samverkan. I ett perspektiv av livslångt lärande skulle alla ungdomar mellan 16 och 20 år erbjudas utbild-

ning. Utrymmet för både personliga val och lokal profilering skulle förstärkas.

10.1 Utbildningsområden

Förslagen i propositionen syftade till att lägga en grund för en fortsatt utveckling av gymnasieskolan. Med utgångspunkt i den dåvarande utbildnings- och yrkesstrukturen såg föredraganden ett antal *utbildningsområden*, som skulle betraktas som breda kunskapsområden inom vilka nya kombinationsmöjligheter skulle kunna skapas. Dessa var

- utbildning inom ekonomi och handel
- utbildning inom industri och teknik
- utbildning inom natur och miljö och
- utbildning inom humaniora, samhälle och omvårdnad.

Regeringen angav att denna indelning inte utgick från att utbildningarna är studieförberedande eller yrkesinriktade eller från att utbildningsbehov är en gång för alla givna. Strukturförslaget – och riksdagsbeslutet – utgick emellertid inte från dessa utbildningsområden utan från ett system med *utbildningsprogram*. Propositionen innehåller inte något resonemang om varför strukturen av gymnasieskolan inte kom att bygga på de ovannämnda utbildningsområdena. Det är därvid intressant att jämföra med SÖ:s förslag som också saknar förklaring till varför linjerna där sammanförts i block.

10.2 De nationella programmen enligt riksdagens beslut 1991

Alla program blir treåriga, skall ge förberedelse för såväl högskoleutbildning som yrkesverksamhet och skall kunna indelas i grenar från tidigast andra årskursen.

16 nationella program införs. De redovisas nedan med respektive nationella grenar (enligt de benämningar som gällde 1994⁷). I de fall det inte anges någon grenindelning kan specialisering i stället ske genom valbara kurser. Lokala grenar fick inrättas av respektive kommun.

⁷ De förändringar som skett den 1 juli 2000 redovisas nedan.

1. Barn- och fritidsprogrammet (ingen grenuppdelning)
2. Byggprogrammet (med de tre grenarna Byggnadsplåt, Hus och anläggning samt Måleri)
3. Elprogrammet (med de tre grenarna Automation, Elektronik samt Installation)
4. Energiprogrammet (med de tre grenarna Energi, Fartygsteknik och VVS)
5. Estetiska programmet (med de tre grenarna Konst- och formgivning, Musik samt Dans och teater)
6. Fordonsprogrammet med de fyra grenarna Flygteknik, Karosseri, Fordonsteknik och Transport)
7. Handels- och administrationsprogrammet (ingen grenindelning)
8. Hantverksprogrammet (ingen grenindelning)
9. Hotell- och restaurangprogrammet (med de tre grenarna Hotell, Restaurang och Storhushåll)
10. Industriprogrammet (med de fyra grenarna Industri, Process, Textil och konfektion samt Trä)
11. Livsmedelsprogrammet (med de två grenarna Bageri och konditori samt Kött och charkuteri)
12. Medieprogrammet (med de två grenarna Information och reklam samt Tryckmedier)
13. Naturbruksprogrammet (ingen grenindelning)
14. Naturvetenskapsprogrammet (med de två grenarna Naturvetenskaplig och Teknisk)
15. Omvårdnadsprogrammet (med de två grenarna Omvårdnad och tandvård)
16. Samhällsvetenskapsprogrammet (med tre nationella grenar, Ekonomisk, Humanistisk och Samhällsvetenskaplig).

Förutom dessa nationella program infördes ett individuellt program. Detta har senare delats upp i specialutformat program, som ger en med de nationella programmen jämförbar kompetens, samt individuellt program.

10.3 Kärnämnen m.m.

Regeringen framhöll i propositionen att medborgarnas kunskaper och kompetens är den viktigaste drivkraften för en fortsatt utveckling av näringslivet och en fortsatt hög sysselsättning. Arbetslivet kräver i större utsträckning än någonsin tidigare goda baskun-

skaper i allmänna ämnen och i yrkesämnen. Regeringen framhöll också att det måste finnas reella möjligheter för alla att gå vidare till högre studier. Den högre utbildningen måste i ökad utsträckning kunna rekrytera studerande från yrkeslivet, dvs. studerande som har en yrkesutbildning från gymnasieskolan som grund. Den gymnasiala yrkesutbildningen måste också mot denna bakgrund ge en bred kompetens och en god grund för fortsatta studier.

Som framgått fanns det således flera motiv för förslaget att den nya gymnasieskolan skulle ha en kärna av allmänna ämnen som alla elever skulle ha, varav det först nämnda motivet var arbetsmarknadens behov.

Genom riksdagsbeslutet fick alla de sexton nationella programmen, liksom sedermera också de specialutformade programmen, följande gemensamma ämnen, s.k. kärnämnen:

Svenska, sedermera också svenska som andraspråk
engelska
samhällskunskap
religionskunskap
matematik
naturkunskap
idrott och hälsa
estetisk verksamhet.

Att dessa ämnen är kärnämnen innebär att de har samma omfattning på alla program samt att kursplanerna också är gemensamma för alla nationella och sedermera specialutformade program. Det är att märka att de flesta av de ovannämnda ämnena också kan vara karaktärsämnen på ett eller flera program. Så har t.ex. det naturvetenskapliga programmet flera matematikkurser utöver kärnämneskursen i matematik.

10.4 Kursutformning

Regeringen framhöll hur viktigt det var att skapa en gymnasieskola som skulle kunna ändras efter ungdomarnas önskemål och förändringar i samhället och arbetslivet. ”En övergång till en kursutformad gymnasieskola skall ske.” En särskild redovisning av kursutformningens historia finns i avsnitt 13 nedan.

10.5 APU

På de 14 yrkesförberedande programmen skulle minst 15 procent av den totala studietiden arbetsplatsförläggas, senare definierat som minst 15 veckor. APU omfattas av samma kursplaner som den skolförlagda undervisningen. Eleverna skall ha handledning på arbetsplatsen och handledarna erbjudas utbildning. Betyg sätts av lärare.

10.6 Kommunerna tar över planeringen av gymnasieskolan

En rad betydelsefulla förändringar i utbildningsväsendet inträffade under början av 1990-talet. Det gällde bl.a. styrsystemet med ökat kommunalt ansvarstagande och omlagda statsbidrag som följd. Kommunerna fick genom ändringarna i regelsystemet från 1990 ett entydigt ansvar som skolhuvudmän. Den nya strukturen för styrning omfattade hela det offentliga skolväsendet. Den preciserades i propositionen om ansvaret för skolan (prop. 1990/91: 18). Den statliga regleringen av tjänsterna som lärare, skolledare och syofunktionär upphörde 1990 (prop. 1989/90:41). Principerna om mål- och resultatstyrning fullbordades genom besluten om nya läroplaner (Lpo 94 och Lpf 94) och nytt betygssystem.

Också för gymnasieskolan tillämpades principen om ökat lokalt ansvar för skolverksamheten. Ett tydligt exempel var reformstrategin som innebar att alla kommuner själva kunde välja tidpunkt för genomförande av gymnasiereformen inom en fyraårsperiod med start 1992/93.

Kommunerna blev nu skyldiga att erbjuda gymnasieutbildning för alla sina ungdomar i åldern 16–19 år. Det blev ett ansvar för hemkommunen att själv eller i samverkan med andra kommuner anordna och erbjuda gymnasieutbildning med utgångspunkt i elevernas intresse för utbildningarna.

Före ”kommunaliseringen” styrde statsmakterna gymnasieskolplaneringen genom beslut av Skolöverstyrelsen och länskolnämnderna. Det gällde såväl rätten att etablera gymnasieskola som de årliga besluten om lokalisering och dimensionering. Beslut om skolorganisation och elevområden krävde godkännande från statliga organ. Detta förhållande var i hög grad avhängigt det rådande statsbidragssystemet som kan sägas ha varit ett hinder för gymnasieskolans utveckling mot större flexibilitet.

Från den 1 juli 1993 upphörde den statliga regleringen av etablering av gymnasieskola och resulterade snabbt i att ett stort antal kommuner började anordna gymnasieskola eller utvidga sina befintliga skolor med enbart yrkeslinjer till att omfatta även studieförberedande studievägar. Ett 40-tal nya orter etablerade gymnasieutbildning under några få år.

11 Ny läroplan, precisering av systemet med kursutformning samt ett nytt betygssystem

I propositionen En ny läroplan och ett nytt betygssystem för gymnasieskolan, komvux, gymnasiesärskolan och särvtux (prop. 1992/93:250) fullföljdes gymnasiereformen, liksom förändringen från regelstyrning till en mer mål- och resultatbaserad styrning av skolan.

11.1 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna, Lpf 94

Med utgångspunkt i förslagen i propositionen beslutade riksdagen om grunderna för en gemensam läroplan för de nämnda skolformerna. Denna fastställdes sedan av regeringen under namnet 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna, Lpf 94. Liksom den samtidigt beslutade läroplanen för den obligatoriska skolan, Lpo 94, utgår Lpf 94 från en ansvarsfördelning där staten anger de övergripande målen och riktlinjerna för skolverksamheten och kommunerna för genomförandet. I läroplanerna formuleras skolans värdegrund och uppgifter samt målen för verksamheten. Det anges också vem som har ansvar för en viss verksamhet och vad detta ansvar innebär.

11.2 Kursutformningen

I propositionen En ny läroplan lade regeringen också fram förslag som avsågs underlätta övergången till en mer kursutformad gymnasieskola. En särskild redovisning av kursutformningen finns nedan i avsnitt 13.

11.3 Nytt betygssystem

Genom förslagen i propositionen och riksdagens beslut med anledning av dem ersattes det dåvarande relativa betygssystemet med ett mål- och kunskapsrelaterat betygssystem, som innebär att betyget relateras till kursplanekraven i respektive kurs. Betygen sätts efter en fyrgradig skala, Icke godkänd, Godkänd, Väl godkänd och Mycket väl godkänd.

Till kursplanerna skulle fogas betygskriterier. Terminsbetygen avskaffades. Det blev tillåtet för eleverna att under tiden i gymnasieskolan pröva för ett högre betyg och att få detta intaget i slutbetyget. Denna möjlighet har sedermera tagits bort.

En behörighetsregel för antagning till nationella program i gymnasieskolan beslutades med giltighet fr.o.m. läsåret 1998/99, nämligen att eleverna skall ha godkända betyg i svenska, engelska och matematik från grundskolan.

12 Det individuella programmet, IV

Sedan den nuvarande gymnasieskolan infördes har andelen elever som går det individuella programmet ökat. Denna ökning accelererades då bestämmelserna om behörighetskrav för de nationella och specialutformade programmen trädde i kraft.

En arbetsgrupp fick hösten 1997 i uppdrag att utarbeta förslag till hur ett praktikprogram skulle kunna organiseras inom ramen för IV. Under arbetet besöktes ett antal skolor i olika kommuner och arbetsgruppen redovisade i sitt betänkande (Ds 1998:27) PRIV – en ny väg till ett nationellt program hur verksamheten med IV organiserades.

I propositionen (prop.1997/98:169) Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet lade regeringen fram förslag som grundades på arbetsgruppens förslag. Förändringarna genomfördes den 1 juli 1999.

I syfte att öka andelen elever som från det individuella programmet (IV) går vidare till och fullföljer studier på ett nationellt eller specialutformat program skall eleverna redan under IV-studierna få tillgång till kurser som de kan få tillgodoräkna sig då de gått över till ett sådant program. Eleverna skall således erbjudas programinriktade studievägar inom IV, så kallad PRIV.

Genom riksdagens beslut efter förslag i propositionen om vissa skolfrågor m.m. (prop. 1998/99:110) har bestämmelser införts att programriktat individuellt program kan utformas för en grupp elever, dvs. vara sökbart.

13 Kursutformningshistorik

13.1 Kursutformningens rötter

Kursutformningen i gymnasieskolan har svenska rötter. Den kommunala vuxenutbildningen, komvux, hade redan från starten till uppgift att tillgodose de vuxnas individuella önskemål och behov av utbildning. Detta framgår av såväl Lvux 84 som i den nu gällande läroplanen, Lpf 94. Utgångspunkten vid planeringen av vuxnas studier var således att de skulle ha möjlighet att studera just det de efterfrågade och inte behöva repetera sådant de redan kunde. Ett system med etappindelning av ämnen tillgodosåg dessa krav.

Under 1980-talet framhöll statsmakterna i olika sammanhang det önskvärda i en ökad samordning av utbildningsutbudet mellan komvux och gymnasieskolan i avsikt att uppnå en rationellare organisation och samtidigt öka utbildningsmöjligheterna. Företrädare för komvux var oroliga för att samordningen skulle leda till en gymnasifiering av komvux. Genom kursutformningen blev gymnasieskolan i stället mera lik komvux.

Om man betraktar komvux som den ena föräldern till kursutformningen i den nuvarande gymnasieskolan så är den andra föräldern modulsystemet i försöken med treårig yrkesutbildning, de s.k. ÖGY-försöken. Dessa försök var en av de viktigare utgångspunkterna för konstruktionen av programmen med yrkesämnen i den nuvarande gymnasieskolan. Modul definierades i försöksverksamheten som "ett pedagogiskt väl avgränsat utbildningsavsnitt". En modul skulle ge en kompetens som svarade "mot ett behov i arbetslivet".

Kursutformning förekommer också i andra länders utbildningssystem.

I den svenska debatten förekom många referenser till dessa länder och många studieresor företogs till bl.a. Island i avsikt att studera deras kursutformning.

Island har en lång, drygt 20-årig, erfarenhet av kursutformning. Motiven för kursutformning liknar de svenska, ökad flexibilitet i

skolan, integration av olika elevgrupper, större möjlighet att utbilda sig på hemorten (nya, mindre gymnasier), studier i egen takt och att själv ta ansvar för sina studier. Som svensk besökare förvånas man av att det framför allt är ordningsföljden mellan kurserna som eleverna har rätt att välja. Däremot är utrymmet för individuella val av kurser begränsade till ca 10–15 procent av det totala studieprogrammet. Flera isländska gymnasier arbetar fortfarande efter en traditionell sammanhållen klassmodell.

I Finland har eleverna genom det årskurslösa gymnasiet fått mycket större valfrihet. De kan komponera sina egna studieprogram och även studera vissa ämnen på egen hand. Inslag som även finns vid vissa svenska gymnasieskolor är t.ex. periodindelning (5–6 perioder under läsåret), koncentrationsläsning (4–6 ämnen per period), studiehandledare för mindre grupp av elever. Dessutom kan studierna tidsmässigt varieras och omfatta 2–4 år.

En stor olikhet i flertalet utländska exempel är dock att kursutformningen inte avser motsvarigheterna till våra program med yrkesämnena och att skolorna inte ger lika goda möjligheter till integration av olika studieinriktningar. Å andra sidan är yrkesutbildningen i flera länder indelad i kursmoduler, vilket är en form av kursindelning, jfr ÖGY-försöken. Syftet är dock ibland annorlunda än vår kursutformning, men jämförelser är ändå värdefulla. Hit hör t.ex. Norge och Skottland. Exempel på stora kursutformade, ofta integrerade skolor återfinns bl.a. i USA och Kanada.

13.2 Fast struktur eller kursutformning?

I propositionen Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen (prop. 1990/91:85) redovisade skolminister Göran Persson att den fasta grenstrukturen i den dåvarande gymnasieskolan behövde ersättas med ett flexibelt system med såväl nationella som lokala grenar. För att underlätta en successiv förändring och utveckling krävs härutöver, framhöll han, ett mer flexibelt kursplanesystem som möjliggör en samordning av gymnasieskolans undervisning med komvux och med både centralt och lokalt utformade kurser. ”Förutsättningar måste därför skapas för en övergång till en på sikt *kursutformad gymnasieskola*.”

I en kursutformad gymnasieskola kan innehållet i enskilda kurser förändras utan att systemet i övrigt påverkas. Kurser kan avvecklas

och nya tillkomma – ”inom befintliga ämnen eller genom tematisering”. Samma kurs kan beröra flera utbildningsvägar.

Skolministern diskuterade vidare i propositionen de båda ytterligheterna, fasta utbildningsprogram och individuella program som byggs upp av kurser som eleven väljer och menade att båda är förenade med problem. I stället förordade han en lösning som innebär att vissa delar är givna och andra valbara. Innehållet i varje elevs utbildning bör därför utgöras av kärnämnen, av kurser som är karakteristiska för programmet och av sådana kurser som är specifika för en gren.

Dessa strukturfrågor behandlades på nytt efter regeringsskiftet i propositionen om vissa gymnasie- och vuxenutbildningsfrågor m.m. (prop. 1991/92:157). Skolminister Ask framhöll då att en fast struktur på gymnasieskolan knappast ens vid en given tidpunkt och långt mindre i ett längre perspektiv kan svara mot utbildningsbehovet inom alla yrkesområden. ”I ett föränderligt samhälls- och arbetsliv är det än mer naturligt att skolan genom att erbjuda nya valbara kurser ger eleverna möjlighet att successivt anpassa sin utbildning till önskat yrkesområde.” Statsrådet påminner om att diskussionerna om en övergång från många smala utbildningar till färre och bredare utbildningar med möjlighet till specialisering genom grenval eller valbara kurser har pågått sedan mitten av 1970-talet och att efter beslutet om gymnasiereformen i juni 1991 förståelsen ökat för att valbara kurser ger större flexibilitet än grendelning. ”Jag ser det som naturligt att dessa diskussioner fortsätter och att vi får en utveckling av gymnasieskolans program till att bli mer uppbyggda på kurser än fasta grenar. Jag vill dock framhålla att jag ser kärnan av allmänna ämnen som omistlig och att den breddning av utbildningarna som reformen innehåller är ett stort framsteg.” Skolministern tecknar sin bild av den fortsatta utveckling som att ”kommunerna allt mer utnyttjar möjligheterna att inom den beslutade grundstrukturen för gymnasieskolan profilera sin utbildning efter elevernas och arbetslivets önskemål.”

Också i propositionen En ny läroplan och ett nytt betygssystem för gymnasieskolan, komvux, gymnasiesärskolan och särsvux (prop. 1992/93:250) berördes frågan om de båda ytterligheterna av gymnasiestruktur. Regeringen tog avstånd från den längst gående formen av en kursutformad gymnasieskola, som skulle innebära att eleverna satte samman sina studieprogram genom att fritt välja kurser utan några restriktioner såsom att vissa kurser eller ämnen

alltid skall ingå. I stället skulle kursutformningen ske inom programramen.

13.3 Syftet med kursutformning och med en *mer kursutformad gymnasieskola*

Främsta syftet med att den nya gymnasieskolan fick en kursutformning var, som framgick, att uppnå en flexibilitet, som möjliggör en *kontinuerlig förnyelse av utbildningen genom att kurser kan bytas ut*. Lika viktigt är *elevers möjlighet att välja kurser*. Ett tredje motiv som funnits från den första presentationen i Växa med kunskaper är *möjligheten att samordna undervisningen i gymnasieskolan och komvux*.

Det gamla linjegymnasiets arbetsformer påverkades i hög grad genom timplanernas struktur som byggde på lärarveckotimmar per ämne och årskurs. Genom reformen fick gymnasieskolan en stadie-timplan, dvs. ett visst antal timmar per ämne för hela gymnasietiden. Timmarna utgick inte heller från lärarnas undervisning utan ifrån att eleverna hade rätt till ett visst minsta antal timmars undervisning per ämne. Härigenom blev det möjligt att ha en mindre enhetlig undervisningsplanering. Företeelser som *koncentrationsläsning, periodindelning av läsåret och samundervisning för elever på olika program* blev möjliga. *Kommunerna fick rätt att besluta om vissa delar av innehållet i gymnasieskolan*, vilket var möjligt genom lokala kurser, lokalt tillval och lokala grenar.

Det allra viktigaste var att kursutformningen *gjorde det möjligt* att byta ut kurser, att periodindela läsåret osv. Ingen av dessa företeelser var föreskrivna. Ännu fler möjligheter redovisades under rubriken *en mer kursutformad gymnasieskola* i Läroplanspropositionen (prop. 1992/93:250).

Regeringen räknade där upp ett antal förhållanden som skulle kunna åstadkommas genom en mer kursutformad gymnasieskola, både dem som nämnts förut och nya. En kursutformad gymnasieskola ger

- bättre möjligheter att successivt och i takt med arbetslivets förändrade behov förnya utbildningen genom utbyte av kurser
- större möjligheter för kommunerna att profilera sin utbildning mot det lokala arbetslivets behov
- ökad valfrihet för eleverna att påverka sin utbildning

- större möjligheter för eleverna att kombinera studieförberedande och yrkesförberedande kurser
- möjligheter för elever att gå långsammare och snabbare genom gymnasieskolan än på normaltiden tre år
- möjlighet att låta elevernas studier börja på vars och ens egen kunskapsnivå, varigenom anknytningen till grundskolan blir lättare
- förberedelse för den högre utbildningens arbetsformer och
- möjligheter att utnyttja komvux erfarenheter av kursutformning, både vad gäller organisation och pedagogik.

Det förhållandet att ingenting av de möjligheter som kursutformningen gav var obligatoriskt att använda – eller föreskrivet i några bestämmelser – skapade förvirring i debatten. Fortfarande var alla dessa uppräknade företeelser möjligheter och inte tvång. I en kritisk studie av gymnasieskolans kursutformning, *Nytt vin i gamla säckar*,⁸ framhåller författaren att det är svårt att finna en enhetlig uppfattning om vad kursutformning är utöver en minimidefinition: ämnen är indelade i kurser där varje kurs har en kursplan och betygsätts på varje kurs.

Ett antal skrifter som publicerades av bl.a. Utbildningsdepartementets Kursutformningsgrupp⁹ och av Svenska Kommunförbundets projekt Kursutformad gymnasieskola¹⁰ redovisade kursutformningens möjligheter. Kommittén för gymnasieskolans utveckling behandlade frågan om kursutformning relativt utförligt i sitt första delbetänkande¹¹ och i slutbetänkandet¹². I synnerhet av det sistnämnda framgår tydligt att vissa företeelser sågs med mer positiva ögon än andra. Den förra gymnasiekommittén tog t.ex. avstånd från koncentration av kärnämnen till första året, eftersom det försvårar samverkan mellan kärnämnen och yrkesämnen.

Förvirringen i fråga om vad kursutformning är blev ännu större av begreppet ”mer” kursutformat. Vad betydde då detta?

I Svenska kommunförbundets redovisning betecknades de skolor som mer kursutformade, vilka använde sig av mer än 50 pro-

⁸ Hellsten, J-O (2000), *Nytt vin i gamla säckar*; En studie av gymnasieskolans kursutformning. Skolverket.

⁹ Centrala frågor i utvecklingen av kursutformad gymnasieskola (Ds 1993:69), Kursutformad gymnasieskola för alla? (Ds 1994:139) och Kursutformad gymnasieskola – en flexibel skola för framtiden (Ds 1995:78).

¹⁰ Kursutformad gymnasieskola; Slutrapport från projektet Kursutformad gymnasieskola; Svenska Kommunförbundet maj 1998.

¹¹ Den nya gymnasieskolan – hur går det? (SOU 1996:1).

¹² Den nya gymnasieskolan – problem och möjligheter (SOU 1997:107).

cent av en serie kriterier på kursutformningens möjligheter som tagits fram.

De möjligheter/kriterier som därvid avsågs var:

- Blockläggning av individuella val
- Koncentrationsläsning
- Periodindelning av läsåret
- Kurser i olika studietakt
- Samverkan med Komvux
- Samordnad schemaläggning
- Koncentration av kärnämnen
- Specialutformade program
- Mentor
- Kurser i olika ordningsföljd

Det kan vara svårt att utifrån förekomsten av något enstaka kriterium avgöra graden av kursutformning. Däremot bör en kombination av flera eller många kriterier vara ett uttryck för att skolan arbetar mera kursutformat.

Utvecklingen mot en mer kursutformad skola var stark under åren 1994–1997, men takten i utvecklingen stagnerade därefter. Cirka 30 procent av gymnasieskolorna hade enligt Kommunförbundets enkät hösten 1994 nått en sådan omfattning i att utnyttja möjligheter att de kunde betraktas som mer kursutformade enligt den i enkäten tillämpade definitionen. 1996/97 var motsvarande antal 54 procent.

En konkret nyhet i Läroplanspropositionen¹³ för att underlätta kursutformningen var införandet av gymnasiepoäng som mått på utbildningens omfattning, varvid antalet gymnasiepoäng i ett ämne skulle motsvara antalet minsta garanterade undervisningstimmar i ämnet. Eleverna skulle få gymnasiepoäng för en kurs då de visat att de med godkända resultat fullgjort kursen, oberoende av hur lång tid det tagit att inhämta kunskaperna.

Genom införandet av gymnasiepoäng som avsåg att fokusera mera på resultatet än undervisningstid per kurs och i synnerhet genom att betyg skulle sättas på kurs och inte såsom tidigare på ämne infördes två företeelser som *måste* användas och som reglerades i författning. Härigenom blev hela gymnasieskolan *mera kursutformad*.

Det börjar nu bli dags att fråga sig vad en kurs är.

¹³ Prop. 1992/93:250.

13.4 Kursens betydelse för kursutformningen

”Kursen är det centrala inslaget i kursutformningen. Ändå är det svårt att få grepp om vad en kurs är” – skriver författaren av den nyssnämnda kritiska granskningen av kursutformningen. Vid diskussioner i den tänkargrupp som Gymnasiekommittén 2000 knutit till sig har det betonats att vad som är ett ämne är en historisk och social konstruktion. Man skulle kunna säga detsamma om vad som är en kurs, möjligen med tillägget att det också finns ett mycket starkt inslag av administrativ konstruktion.

13.5 Hur var det tänkt?

Det första dokumentet är propositionen Växa med kunskaper, där skolministern i anslutning till ett avsnitt om kursplaner angav att de så långt möjligt bör utformas som påbyggbara kurser. Han redovisade också ett exempel, matematik, där den grundläggande kursen är obligatorisk för alla. ”Matematik är bl.a. ett viktigt redskap i yrkesutbildningen. Kursplaneöversynen bör inriktas på att klargöra sådana kopplingar och underlätta för elever och lärare att se, förstå och inspireras av sådana samband.” Han fortsatte sedan att beskriva ytterligare tre kurser i matematik av olika omfattning, varav den sista, den mest omfattande, skulle utarbetas för att ge de kvalificerade kunskaper som behövs för t.ex. ingenjörutbildning. Genom riksdagens beslut om timplaner kom ämnet matematik att få olika timtal på olika program och grenar, nämligen 110, 150, 200, 240 och 300 timmar.

I den av riksdagen år 1991 beslutade timplanen var matematik det ämne som förekom med flest antal olika timtal. Flera timtal förekom emellertid också i andra ämnen, såsom engelska, samhällskunskap och historia. I sådana ämnen var det således naturligt att i kursplanearbetet utgå från principen om påbyggbara kurser. Denna princip är en av de mest grundläggande i den svenska kursutformningen. En annan avgörande faktor för den svenska kursutformningens funktion är kursstorleken.

13.6 Hur blev det?

Som framgått ovan beslutade riksdagen om timplanen för den reformerade gymnasieskolan. Där lades således fast hur många timmar det ena och andra ämnet skulle ha på olika program – med undantag för yrkesämnena. I de kurser som hade minst omfattning uppgick antalet undervisningstimmar till 30. Exempel på sådana var de tre kärnämnen religionskunskap, naturkunskap och estetisk verksamhet. 30 timmar kom därmed att bli en norm för storleken på den minsta kursen också för de kurser som beslutades av Skolverket. I den av riksdagen beslutade timplanen angavs endast en totalsumma för yrkesämnena, nämligen 1 370 timmar. Det ankom således på Skolverket att besluta om indelningen av yrkesämnena i kurser.

Man kan konstatera att det redan från början av kursutformningen fanns motstridiga signaler. I regeringens uppdrag till Skolverket betonas att den mindre enheten, som kallas delkurs, inte ska styra undervisningens organisation och uppläggning. Den av riksdagen fastställda timplanen hade emellertid 30 timmar som den minsta kursen. En bestämmelse om detta togs in i Gymnasieförordningen. Numera är minsta omfattning på en kurs 50 gymnasiepoäng.

Det fanns från början inte några bestämmelser som angav den största omfattningen av en kurs. Sedan det blivit känt att många elever upplevt att kursen på 220 timmar i fysik var alltför stor fick Skolverket regeringens uppdrag att dela upp den. Härigenom signalerade statsmakterna att kurser inte heller fick vara alltför omfattande, en signal som kom att få utomordentligt stor betydelse för indelningen av yrkesämnena i kurser.

Numera innehåller Gymnasieförordningen bestämmelsen att kurser inte bör omfatta mer än 200 gymnasiepoäng. Alla kurser skall vara jämnt delbara med 50.

I dag finns det 854 nationella kurser. Därtill kommer lokala kurser.

14 Lärlingsutbildning

Nästan all yrkesutbildning bygger på lärlingstraditionen. Genom samhällets ökade ansvar under 30–50 talet minskade lärlingsutbildningen konstant. Ett lärlingsutbildningsstråk för yrkesutbildning

har hela tiden existerat parallellt med den etablerade gymnasieskolan. Den har från tid till annan haft skiftande reglering och förutsättningar.

Gymnasial lärlingsutbildning innebar att den som var anställd på ett företag också kunde vara elev i gymnasieskolan och genom företagets försorg få utbildning för ett visst yrke. Lärlingsutbildning kunde också förekomma som traditionell lärlingsutbildning. 1985 när arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY) kartlade arbetsmarknadens utbildningsavtal fanns sådan inom 15 av de 30 avtal som granskades. Gymnasial lärlingsutbildning fanns redovisad i nio utbildningsavtal. I båda dessa utbildningsformer fanns möjligheter att komplettera med allmänna ämnen och yrkesteori.

1992 möjliggjordes utbildning för lärlingar inom ramen för ett individuellt program (prop.1991/92: 157). Utbildningen avses kombineras med en yrkesutbildning i företagsregi inom ramen för ett anställningsförhållande. Utbildningen i gymnasieskolan skall minst omfatta kärnämnen svenska, engelska, samhällskunskap och matematik. Skolan skall ge utbildning i samtliga kärnämnen om eleven önskar detta. Utbildningen omfattar tre årskurser. Företagen är huvudman för lärlingsutbildningen som regleras av avtal mellan parterna på arbetsmarknaden.

Lärlingsutbildningen har haft svårt att få genomslag genom det svåra arbetsmarknadsläget i början av 1990-talet. Vid slutet av 1980-talet hade den gamla gymnasiala lärlingsutbildningen haft omkring 3 000 elever medan lärlingsutbildning anordnades för endast 153 elever hösten 2001.

Från hösten 1997 startade en försöksverksamhet med ny lärlingsutbildning. Försöksverksamheten innebar att elev på ett nationellt program med yrkesämnena utöver den undervisningstid som följer av timplanen får handledd praktik på en arbetsplats. Den omfattade inledande studier på ett nationellt program som avslutades med lärlingsutbildning. Utbildningen skulle ge ökad arbetslivserfarenhet och fördjupade yrkesfärdigheter inom yrkesområdet. Undervisningen på programmet kunde förlängas utöver tre år. De flesta skolor valde att förlänga utbildningstiden från tre till fyra år. Våren 2000 pågick försöksverksamhet vid 18 skolor och omfattade ca 300 elever.

Försöksverksamheten lagdes ner år 2000 och ersatts med LIA (Lärande i arbetslivet).

15 Förändringar som genomfördes den 1 juli 2000 – gymnasiepoäng blir ett mått på elevernas insatser, nytt tekniskt program

Efter riksdagens beslut på grundval av förslag i propositionen (prop. 1997/98:169) Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet infördes ett antal förändringar den 1 juli 2000.

15.1 Gymnasiepoäng

De riktvärden som hittills gällt för utbildningens omfattning inom olika ämnen på de 16 nationella programmen – och som överensstämmt med den minsta garanterade undervisningstiden – ersattes den 1 juli 2000 av en gemensam poängstruktur. Alla nationella och specialutformade program omfattar nu 2 500 gymnasiepoäng, varav de ämnen genom vilka programmet får sin karaktär omfattar 1 450 gymnasiepoäng. Idessa ingår ett projektarbete om 100 gymnasiepoäng. Kärnämneskursernas omfattning justerades och alla kurser blev jämnt delbara med 50. Ingen kurs skall vara mindre än 50 och som regel inte större än 200 gymnasiepoäng.

Poängplanen för nationella och specialutformade program fick därmed följande utformning:

<i>Ämne</i>	<i>Gymnasiepoäng</i>
Svenska/Svenska som andraspråk	200
engelska	100
Matematik	100
Idrott och hälsa	100
Samhällskunskap	100
Religionskunskap	50
Naturkunskap	50
Estetisk verksamhet	50
Ämnen genom vilka programmet får sin karaktär inklusive projektarbete om 100 gymnasiepoäng	1 450
Individuella val	300
<i>Summa gymnasiepoäng</i>	<i>2 500</i>

Det är att märka att denna förändringen inte påverkat antalet undervisningstimmar. Även om antalet gymnasiepoäng nu anger elevernas arbetsinsatser och inte är ett mått på antalet lektioner har en minsta garanterad undervisningstid behållits. Den är nu 2 430 timmar för program med yrkesämnen och 2 180 timmar för övriga program.

15.2 Inriktningar i stället för grenar

Begreppet inriktning har ersatt det tidigare begreppet gren. En elev kan välja olika specialiseringar inom ett program genom att gå en inriktning eller genom att välja kurser inom en inriktning. Enligt propositionen kan inriktningarna vara olika många på olika program och i vissa fall gemensamma för flera program. Elevers rätt att komma in på en inriktning är densamma som tidigare gällde för grenar.

15.3 Ett nytt nationellt program

För att bredda utbudet inom den naturvetenskapliga och tekniska sektorn infördes teknikprogrammet från hösten 2000. Enligt propositionen skall detta kunna erbjuda inriktningar som förbereder för såväl eftergymnasiala studier inom främst det tekniska området som för olika teknikinriktade arbetsuppgifter. Beroende på lokala förutsättningar kan skolor profilera sig mot olika inriktningar av teknikprogrammet.

Teknikprogrammet inte några nationellt fastställda inriktningar.

Sammanställning över nationella program och inriktningar

Program	Inriktningar
1. Barn- och fritidsprogrammet	Fritid Pedagogisk och social verksamhet
2. Byggprogrammet	Anläggning Husbyggnad Måleri Plåtslageri
3. Elprogrammet	Automation Datorteknik Elektronik Elteknik
4. Energiprogrammet	Drift- och underhållsteknik Sjöfartsteknik VVS- och kylteknik
5. Estetiska programmet	Bild och formgivning Dans Musik Teater
6. Fordonsprogrammet	Flygteknik Karosseri Maskin- och lastbildsteknik Personbiltsteknik Transport
7. Handels- och administrationsprogrammet	Handel och service Turism och resor
8. Hantverksprogrammet	–

9. Hotell- och restaurangprogrammet	Hotell Restaurang och måltids-service
10. Industriprogrammet	–
11. Livsmedelsprogrammet	–
12. Medieprogrammet	Medieproduktion Tryckteknik
13. Naturbruksprogrammet	-
14. Naturvetenskapsprogrammet	Matematik och data- vetenskap Miljövetenskap Naturvetenskap
15. Omvårdnadsprogrammet	–
16. Samhällsvetenskapsprogrammet	Ekonomi Kultur Samhällsvetenskap Språk
17. Teknikprogrammet	-

Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen

Författningsförslag – skollagen

1 kap. Inledande bestämmelser

Tillämpningsområde

1 §

Denna lag innehåller bestämmelser om utbildning inom skolväsendet som anordnas av det allmänna eller av enskilda.

Skolväsendet omfattar följande skolformer

- förskola
- förskoleklass
- grundskola
- grundsärskola
- specialskola
- sameskola
- gymnasieskola
- gymnasiesärskola
- kommunal vuxenutbildning
- vuxenutbildning för utvecklingsstörda
- svenskundervisning för invandrare

I skolväsendet ingår också utbildning i fritidshem som komplement till förskoleklassen och de skolformer i vilka skolplikt kan fullgöras.

I 17 kap. finns bestämmelser om utbildning och annan pedagogisk verksamhet som bedrivs i stället för utbildning inom skolväsendet. För sådan verksamhet gäller bestämmelser i denna lag i den omfattning detta framgår av särskilda bestämmelser.

*Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen***Definitioner****2 §**

I denna lag avses med

- elever: barn, ungdomar och vuxna som deltar i utbildning enligt denna lag,
- undervisning: sådana målstyrda processer som under lärares ledning syftar till inhämtande av kunskaper och värden,
- skolenhet: av skolhuvudman organiserad enhet omfattande verksamhet i en eller flera skolbyggnader som ligger nära varandra och till enheten knuten verksamhet som inte bedrivs i skolbyggnad,
- enskild: bolag, förening, stiftelse, registrerat trossamfund och enskild individ.

Övergripande mål**3 §**

Utbildningen syftar till att ge kunskaper och färdigheter samt att främja en allsidig personlig utveckling och en livslång lust att lära.

Utbildningen syftar också till att i samarbete med hemmen främja barns och ungdomars harmoniska utveckling till ansvars-kännande människor och samhällsmedlemmar samt att ge vuxna möjlighet till en stärkt ställning i arbetslivet och i det kulturella och politiska livet.

Utbildningen skall vidare främja förståelsen för andra länder och för internationella förhållanden samt respekten för vår gemensamma miljö. Den skall också ge eleverna ett historiskt och ett etiskt perspektiv.

4 §

All utbildning skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar såsom människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet människor emellan.

Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen

Var och en som verkar inom utbildningen skall främja aktning för varje människas egenvärde och aktivt motverka alla former av kränkande behandling.

5 §

Utbildningen i en offentlig skola skall vara icke-konfessionell.

En enskild skola kan, inom ramen för vad som sägs i 3 och 4 §§, ha en konfessionell inriktning.

6 §

När åtgärder rör barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver.

Barnets inställning skall så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.

Lika tillgång till utbildning**7 §**

Alla barn och ungdomar skall, oberoende av kön, geografiskt hemvist samt sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i skolväsendet om inte annat följer av särskilda bestämmelser i denna lag.

Likvärdig utbildning**8 §**

Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig varhelst den anordnas i landet.

Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen

Läroplan m.m.

9 §

För varje skolform och för fritidshemmet gäller en läroplan. Regeringen fastställer läroplanen.

10 §

Utbildningen skall vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet.

2 kap. Huvudmän och ansvarsfördelning

Skolhuvudmän

Kommuner

1 §

Kommuner är huvudmän för förskola, förskoleklass, grundskola, grundsärskola, fritidshem, gymnasieskola, gymnasiesärskola, kommunal vuxenutbildning, vuxenutbildning för utvecklingsstörda och svenskundervisning för invandrare.

I varje kommun skall det finnas en eller flera nämnder som skall fullgöra kommunens uppgifter enligt denna lag.

Landsting

2 § (Utformningen beror av Gymnasiekommitténs ställningstaganden.)

Staten

3 §

Staten är huvudman för specialskola och sameskola samt fritidshem vid en skolenhet med specialskola eller sameskola.

Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen

Enskilda

4 §

Enskilda får godkännas som huvudmän för förskola, förskoleklass, grundskola, grundsärskola, specialskola, sameskola, fritidshem, gymnasieskola och gymnasiesärskola. Ett godkännande skall avse utbildning av bestämd omfattning vid en viss skolenhet.

Godkännande skall lämnas om

1. huvudmannen har förutsättningar att följa de föreskrifter som gäller för utbildningen, och
2. utbildningen inte innebär påtagliga negativa följder för det offentliga skolväsendet.

Utbildning som avses i andra stycket innefattar även fritidshem som huvudmannen är skyldig att anordna enligt 6–10 kap.

5 §

Ärenden om godkännande enligt 4 § prövas av Skolverket i fråga om grundskola, grundsärskola, specialskola, sameskola, gymnasieskola och gymnasiesärskola. Skolverket prövar också ärenden om förskoleklass som anordnas vid en skolenhet med grundskola, grundsärskola, specialskola eller sameskola.

Ärenden om förskola och om förskoleklass i andra fall än som avses i första stycket prövas av den kommun där verksamheten skall bedrivas.

Övergripande ansvar för utbildningen

6 §

Huvudmannen ansvarar för att utbildningen genomförs i enlighet med bestämmelserna i denna lag, föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen och de bestämmelser för utbildningen som kan finnas i annan författning.

*Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen***Ledningen av utbildningen och ansvaret för undervisningen****7 §**

Vid skolenheterna skall det finnas rektorer. Det åligger rektorn särskilt att verka för att utbildningen utvecklas.

8 §

Rektorn skall leda och samordna det pedagogiska arbetet inom sitt verksamhetsområde.

Rektorn beslutar därvid om enhetens inre organisation och fattar i övrigt de beslut som framgår av särskilda föreskrifter i denna lag eller annan författning.

En rektor får uppdra åt en sådan befattningshavare vid skolenheten som har tillräcklig kompetens och erfarenhet att fullgöra enskilda ledningsuppgifter och besluta i frågor som avses i andra stycket. Rektors beslutanderätt enligt särskilda föreskrifter får dock överlåtas till annan endast om det anges särskilt i dessa föreskrifter.

9 §

Vid skolenheterna skall det finnas lärare som ansvarar för undervisningen.

10 §

Som rektor får bara den anställas som genom utbildning och erfarenhet har pedagogisk insikt.

11 §

Huvudmannen är skyldig att för undervisningen använda lärare, som har en utbildning avsedd för den undervisning de i huvudsak skall bedriva.

Undantag får göras endast om personer med sådan utbildning inte finns att tillgå eller det finns något annat särskilt skäl med hänsyn till eleverna.

Uppgifter som avser betygsättning får endast utföras av lärare som uppfyller kraven enligt 13 eller 14 §.

*Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen***12 §**

Huvudmannen skall sträva efter att för undervisning anställa lärare som har forskarutbildning.

13 §

Behörig att anställas som lärare utan tidsbegränsning är den som har svensk lärarexamen, som regeringen med stöd av 1 kap. 11 § högskolelagen (1992:1434) har meddelat föreskrifter om, eller motsvarande äldre utbildning, med huvudsaklig inriktning på den undervisning anställningen avser, eller den som har utländsk lärarutbildning och för vilken Högskoleverket har utfärdat behörighetsbevis.

Regeringen får meddela föreskrifter om undantag från bestämmelserna i första stycket för skolor med speciell pedagogisk inriktning.

14 §

Den som inte är behörig enligt 13 § får ändå anställas som lärare utan tidsbegränsning om

1. det saknas sökande som uppfyller kraven på behörighet,
2. det finns särskilda skäl,
3. sökanden har motsvarande kompetens för den undervisning som anställningen avser och
4. det dessutom finns skäl att anta att sökanden är lämpad att sköta undervisningen.

15 §

Den som inte uppfyller kraven enligt 13 eller 14 § får anställas för att utföra läraruppgifter för högst ett år i sänder.

*Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen***Elevhälsan***16 §*

Elevhälsan är främst förebyggande. Den skall omfatta omvårdnad samt medicinska, psykologiska, sociala och specialpedagogiska insatser.

För elevhälsans verksamhet skall det finnas tillgång till personal med sådan kompetens att elevernas behov kan tillgodoses.

17 §

Huvudmannen skall erbjuda varje elev i förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan minst tre allmänna hälsokontroller. Dessa skall vara jämnt fördelade under skoltiden. Eleven skall dessutom mellan de allmänna hälsokontrollerna erbjudas kontroll av syn och hörsel och andra begränsade hälsokontroller. Varje elev i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan skall erbjudas minst en allmän hälsokontroll.

Elever som avses i första stycket får vid behov anlita elevhälsan för enkla sjukvårdsinsatser.

För medicinska insatser enligt första och andra stycket skall det finnas skolläkare.

Kompetensutveckling*18 §*

Huvudmannen skall se till att personalen ges möjligheter till kompetensutveckling.

Registerkontroll*19 §*

Den som erbjuds en anställning inom sådan verksamhet som regleras i 5–10 kap. skall till den som erbjuder anställningen lämna ett utdrag ur det register som förs enligt lagen (1998:620) om

Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen

belastningsregister. Utdraget skall vara högst ett år gammalt. Regeringen meddelar föreskrifter om innehållet i ett sådant utdrag.

Den som inte har lämnat ett registerutdrag enligt första stycket får inte anställas.

20 §

Trots bestämmelserna i 19 § får den som inom ett år erbjuds en förnyad anställning hos samma arbetsgivare anställas utan att han eller hon lämnat ett registerutdrag enligt 19 § första stycket.

21 §

På begäran av den som lämnat ett registerutdrag skall detta återlämnas i original.

3 kap. Allmänna föreskrifter för utbildning inom skolväsendet**Kvalitetssäkring****1 §**

Varje huvudman skall systematiskt följa upp och utvärdera sin verksamhet och på basis härav årligen upprätta en skriftlig kvalitetsredovisning. Denna redovisning skall innehålla dels en bedömning av i vilken utsträckning de nationella målen för utbildningen har förverkligats, dels en redogörelse för vilka åtgärder som kommer att vidtas för ökad måluppfyllelse.

Vad som föreskrivs i första stycket för varje huvudman gäller även för varje skolenhet.

Planering och kvalitetsredovisning vid skolenheten skall genomföras under medverkan av lärare, övrig personal och valda företrädare för elever och, för utbildning i vilken skolplikt kan fullgöras, även företrädare för elevernas vårdnadshavare. I förskolan och i förskoleklassen skall i stället för elever valda företrädare för elevernas vårdnadshavare ges möjlighet att medverka.

*Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen***2 §**

Om huvudmannen vid sin uppföljning och utvärdering upptäcker brister i verksamheten skall denne se till att erforderliga åtgärder vidtas.

Huvudmannen skall också ha för elever och vårdnadshavare väl kända rutiner för att ta emot och utreda klagomål.

Arbetsmiljön**3 §**

I arbetsmiljölagen (1977:1160) finns bestämmelser om kraven på en god arbetsmiljö.

I vissa frågor som rör arbetsmiljön i skolan finns dessutom särskilda bestämmelser i denna lag.

4 §

Rektorn får vidta de tillfälliga åtgärder som behövs för att tillförsäkra eleverna trygghet och studiero eller för att komma tillrätta med en elevs uppträdande i skolan.

5 §

Lärare får under pågående undervisning vidta nödvändiga åtgärder för att tillförsäkra eleverna trygghet och studiero eller för att komma tillrätta med en elevs uppträdande.

6 §

Rektor eller lärare får omhänderta föremål som är störande för skolverksamheten eller kan utgöra en fara för säkerheten i skolan.

Ett omhändertaget föremål skall återlämnas senast vid skoldagens slut om inte särskilda skäl föranleder något annat.

*Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen***Lokaler och utrustning****7 §**

För utbildningen skall det finnas de lokaler och den utrustning som behövs för att syftet med utbildningen skall kunna uppfyllas.

Elevinflytande**8 §**

Varje elev skall ha inflytande över hur hans eller hennes utbildning utformas och stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen. Skolan skall ge tillfälle för eleverna att under skoltid behandla frågor av gemensamt intresse samt även i övrigt stödja och underlätta elevernas och deras sammanslutningars arbete med inflytandefrågor.

Elevernas inflytande skall anpassas efter deras ålder och mognad. Den närmare utformningen av elevernas inflytande skall anges i samband med den planering av verksamheten som föreskrivs i 1 § tredje stycket.

9 §

Eleverna skall informeras om sin rätt till inflytande och om huvudragen i de bestämmelser som reglerar utbildningen.

Eleverna skall fortlöpande hållas informerade i frågor som rör dem.

De elever som valts till företrädare för andra elever skall informeras inför för eleverna viktiga förändringar i utbildningen eller verksamheten i övrigt och ges tillfälle att lägga fram sina synpunkter innan beslut fattas i sådana frågor.

*Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen***10 §**

Av 6 kap. 18 § arbetsmiljölagen (1977:1160) följer att en elev som utsetts till elevskyddsombud skall få den ledighet från skolarbetet som behövs för uppdraget. Även den elev som valts av andra elever för att företräda dem i frågor om utbildningen skall beviljas den ledighet från skolarbetet som uppdraget kräver.

Elevföreträdare skall, om de så önskar, ges särskilt stöd i skolarbetet för att de skall kunna fullgöra sitt uppdrag.

Elevernas utveckling mot målen**11 §**

Alla elever skall ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina behov och förutsättningar skall kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.

Elevernas utveckling skall stödjas genom elevhälsan.

12 §

Om det genom uppgifter från skolans personal, eleven, elevens vårdnadshavare eller på annat sätt framkommer att det kan befaras att eleven inte kommer att nå de mål som minst skall uppnås, skall rektorn se till att elevens behov av stödåtgärder utreds. Behov av särskilt stöd skall även utredas om eleven uppvisar andra svårigheter i sin skolsituation. Om utredningen visar att eleven behöver särskilt stöd skall han eller hon ges sådant stöd.

För elever i skolformer i vilka skolplikt kan fullgöras samt i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan skall särskilt stöd ges på det sätt och i den omfattning som behövs för att eleven skall ha möjlighet att nå de mål som skall ha uppnåtts enligt läroplan och kursplaner.

För elever i de skolformer som riktar sig till vuxna gäller särskilda bestämmelser.

Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen

Åtgärdsprogram

13 §

För en elev som enligt 12 § har rätt till särskilt stöd skall ett åtgärdsprogram utarbetas. Av programmet skall framgå hur behoven ser ut, hur de skall tillgodoses samt hur åtgärderna skall följas upp och utvärderas.

Eleven och elevens vårdnadshavare skall ges möjlighet att delta vid utarbetandet av programmet.

Rektorn eller den rektorn utser beslutar om åtgärdsprogrammet.

Former för särskilt stöd

14 §

Särskilt stöd får ges istället för den undervisning eleven annars skulle ha deltagit i eller som komplement till denna och skall i första hand ges inom den elevgrupp som eleven tillhör. Om det finns särskilda skäl får stödet ges i en annan elevgrupp eller enskilt.

15 §

Om åtgärder enligt 12–14 §§ för en skolpliktig elev inte i rimlig grad kan anpassas efter elevens behov och förutsättningar får rektorn besluta om avvikelser från de mål som annars gäller för utbildningen (anpassad studiegång).

Information om elevens utveckling och bedömning av studie-resultat

Utvecklingssamtal

16 §

Läraren skall i utvecklingssamtal informera eleven och elevens vårdnadshavare om elevens utveckling i förhållande till målen. Överenskommelser som görs skall på begäran av eleven eller elevens vårdnadshavare dokumenteras skriftligt.

*Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen***Betyg***17 §*

I grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, kommunal vuxenutbildning, vuxenutbildning för utvecklingsstörda samt svenskundervisning för invandrare skall betyg sättas i den utsträckning och form som regeringen föreskriver.

18 §

Betyg skall grundas på en bedömning av elevens kunskaper och färdigheter i förhållande till uppställda kunskapsmål i kursplaner och betygskriterier. Eleverna skall informeras om på vilka grunder betygen sätts.

19 §

Av 2 kap. 11 § följer att betyg endast får sättas av lärare som uppfyller kraven enligt 13 eller 14 § samma kapitel. Om den som undervisar vid tidpunkten när betyg skall sättas inte uppfyller detta krav, skall en lärare utses för betygsättningen. Betyg skall sättas av denna lärare efter samråd med den som undervisat eleverna.

20 §

Om ett betyg beror av två eller flera lärares bedömning och dessa inte kan enas, skall betyget sättas av rektorn.

21 §

Betyg skall utfärdas skriftligt. Den som satt betyget skall på begäran upplysa eleven och elevens vårdnadshavare om skälen för betyget.

22 §

Ett betyg som är uppenbart felaktigt till följd av skrivfel eller liknande förbiseende får rättas av rektorn. Innan rättelse sker skall rektorn ge eleven och elevens vårdnadshavare tillfälle att yttra sig om detta inte är obehövt. Vid rättelse skall ett nytt skriftligt

<i>Skollagskommitténs förslag till de tre första kapitlen i skollagen</i>

betyg utfärdas och den felaktiga betygshandlingen om möjligt förstörs.

Omprövning av betyg

23 §

En elev som anser sig ha fått ett felaktigt betyg på ett avslutat ämne, ämnesblock eller en avslutad kurs kan begära omprövning av betyget. Rätt till omprövning föreligger även då eleven anser sig ha felaktigt vägrats betyg.

Begäran om omprövning skall göras hos rektorn inom en vecka från det att eleven har fått del av betyget eller beslutet om att betyg inte sätts. Eleven skall ange skälen för sin begäran. Huvudmannen skall utse en lärare från en annan skolenhet som tillsammans med rektor genomför omprövningen.

Omprövningen skall grundas på tidigare studieresultat och skall handläggas skyndsamt. Rektorn och läraren skall vara eniga i sin bedömning för att ett nytt betyg skall kunna sättas. Omprövningen får inte resultera i ett lägre betyg.